

Раїса Кравченко

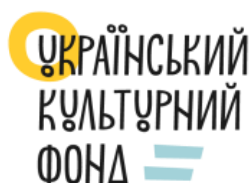
Ганна Рудик

Доступність музеїв для людей з інтелектуальними порушеннями

методичні рекомендації

За підтримки

Підготовлено в рамках проєкту «Доступність музеїв для відвідувачів з інтелектуальними порушеннями» за підтримки Українського культурного фонду.

Позиція Українського культурного фонду може не збігатися з думкою авторів.

Київ – 2020

Зміст

Вступ

Включення людей з інвалідністю до місцевих спільнот

Моделі інвалідності

Розумні пристосування як запорука недискримінаційного підходу

Бар'єри, які перешкоджають включенню людей з ІП

Інклюзивна політика музею

Люди з інтелектуальними порушеннями

Інтелектуальні порушення: ступені

Люди з розладами аутистичного спектру

Взаємодія з людьми з ІП

Музейні послуги та продукти для людей з ІП

Формат легкого читання як інструмент доступності

Інклюзивне інформування про музей

Інклюзивний друкований текст

Інклюзивна екскурсія

Інші цільові програми та послуги музею

Додатки. Екскурсії у доступному форматі для відвідувачів з інтелектуальними порушеннями

Музей Ханенків

Дубенський замок

Кременецький краєзнавчий музей

Вступ

Життя людини з інвалідністю в Україні й сьогодні сповнено труднощів і обмежень. Однак, останнє десятиліття дає привід для оптимізму: в українській суспільній повістці закріпилися поняття інклюзії та доступності. До активних агентів змін належать, зокрема, українські музеї.

Люди з інтелектуальними порушеннями (далі - люди з ІП) є соціальною групою, яка особливо потребує культурного ресурсу. Музеї, театри, музичні й мистецькі заклади є тими партнерами, у співпраці з якими провідні світові суспільства забезпечують людям з ІП можливість повноцінного життя та персонального розвитку. Україні дуже важливо якнайшвидше включитися в ці процеси в інтересах тих людей з ІП, які сьогодні потребують підтримки. Інклюзія людей з ІП в суспільне і культурне життя – нагальне питання державної соціальної і гуманітарної політики в Україні. Водночас, українські інституції культури, керуючись місією забезпечення рівного доступу до спільного ресурсу, мають уже зараз почати працювати в цьому напрямку, запроваджуючи спеціальні програми, продукти та послуги для людей з ІП.

У підґрунті музейної роботи музею з людьми з ІП, лежить доведений факт корисного впливу музейних відвідин на розвиток функцій мозку та на психологічний стан людини: зниження тривожності, розслаблення, позитивний настрій. Зберігачі колективної пам'яті і досвіду, музеї є чудовим простором фасилітації соціальних зав'язків та взаємодій між людьми, а музейні колекції мають потужний потенціал для пізнання та персоналізації людини. Сама небуденність музейного простору, багатство візуальної інформації, зацікавленість і повага у ставленні

музею до людей, їхніх вражень, думок, висловлювань, а також розмаїті спеціальні методики спілкування та навчання перетворюють музей, на думку психологів на потужне «середовище відновлення» для різних людей¹. Музей дає людині шанс подолати обмеження звичного способу життя і потрапити до нового, сповненого стимулів і, водночас, привітного, простору та встановити дружні контакти з новими людьми. Дослідження показали, що заняття в музеї покращують настрій учасників/ць на багато днів уперед та надовго залишають у серці тривалі теплі спогади. Цей позитивний вплив на самовідчуття людини може з високою вірогідністю стати «трампліном» для процесів абілітації чи реабілітації людини з ІП, для розвитку її особистості, опанування нею навичок самоусвідомлення та самоконтролю, розвитку уваги, пам'яті, абстрактного мислення, мовлення та інших форм соціальної поведінки та комунікації.

До брошури увійшла найважливіша, з погляду авторок, інформація для розуміння загального контексту і проблематики доступності, а також опис низки практичних інструментів для роботи музеїв з аудиторіями людей з ІП. Ці інструменти напрацьовано музеями у співпраці з фахівцями/чинями в царині корекційної педагогіки та психології, та апробовано на заняттях у закладах спеціальної освіти, а також під час тестувальних візитів до музеїв відвідувачів/ок з ІП. Рекомендації адресовано насамперед працівникам/цям українських музеїв, однак універсальний характер ідей та практик робить їх застосовними для роботи усіх культурних інституцій.

Важливо розуміти, що доступ людей з ІП до культурних продуктів і послуг залежить не лише від готовності закладів культури надати

---

¹ Stephen Kaplan, Lisa V. Bardwell, Deborah B. Slakter .The Museum as a Restorative Environment// Environment and behavior. Vol 25, # 6, 1993 – Сс. 725-742, URL: https://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/67383/10.1177_0013916593256004.pdf?sequence=2
Jan Packer Nigel Bond. Museums as Restorative Environments.// Curator. The Museum Journal. 19 October 2010. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/j.2151-6952.2010.00044.x>

доступний ресурс, але й від розу готовності активно долучитися до контактів з музеями тих фахівців/чинь й установ, які професійно опікуються людьми з ІП. Доступ людей з ІП до музеїв передбачає, що вони, а також особи, які про них турбуються, мають певні знання та мотивацію, на основі яких приймають рішення скористатися культурними послугами. Обидві сторони інклюзивного процесу (музеї та відвідувачі/ки) мають зробити певні кроки назустріч. Відтак, ці рекомендації можуть стати у добрій нагоді й фахівцям/чиням соціальної сфери та доглядальникам/цям людей з ІП.

Методичні рекомендації торкнуться таких тем:

- включення осіб з інвалідністю до місцевих спільнот: моделі інвалідності, розумні пристосування для подолання дискримінації, бар'єри, що перешкоджають включенню;
- особливості відвідувачів/ок з ІП та процесів взаємодії з ними;
- продукти та послуги музею для людей з ІП: легка мова як інструмент інклюзії, доступне інформування спільноти, інклюзивні тексти, інклюзивна екскурсія та інші цільові програми музеїв.

Методичні рекомендації підготовлено в рамках грантового проєкту «Доступність музеїв для людей з інтелектуальними порушеннями», реалізацію якого у 2020 році підтримав Український культурний фонд. Авторками рекомендацій є Раїса Кравченко, правозахисниця людей з ІП, радниця ВГО «Коаліція захисту прав людей з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень» та Ганна Рудик, експертка з музейної інклюзії, заступниця генеральної директорки Музею Ханенків – провідного музею світового мистецтва в Україні.

Додатками до Методичних рекомендацій є 3 сценарії інклюзивних екскурсій доступною мовою для людей з інтелектуальними порушеннями, розроблені освітян(к)ами Музею Ханенків (Ганна Рудик),

музею «Дубенський замок» (Ганна Остапчук) та Кременецького краєзнавчого музею (Андрій Левчук). Сценарії можуть слугувати як приклад та джерело ідей.

В рамках проєкту також опубліковано музейні продукти в форматі легкого читання: навчальну брошуру «Я збираюсь до музею»² та музейні буклети.

---

² <https://drive.google.com/file/d/114MRRWYZAEpyPPa8y-JpBgSh0YRW5In/view>

Включення осіб з інвалідністю до місцевих спільнот

Включення до місцевих спільнот – правова гарантія для людини з інвалідністю за статтею 19 «Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю»³. Це – один ключових інструментів демократії.

Люди з інвалідністю мають право користуватися спільними культурними та інформаційними ресурсами у доступних для них форматах. Вони мають право бути інформованими про ключові суспільні процеси, щоб бути в змозі здійснювати свої громадянські права, контролювати своє життя і робити вибір.

До чого тут музеї? Відвідування музеїв чи інших закладів культури – природна і важлива складова життя людини як соціальної істоти. Музеї є колосальним інформаційним та психологічним ресурсом для людини. Великий корпус досліджень засвідчив кореляцію між практиками музейного (культурного) дозвілля та оцінкою людиною якості свого життя як щасливого (wellbeing, happiness).

З іншого боку, якщо людина з інвалідністю потребує соціалізації, то музеї – чи не найкраща локація для початку її включення до місцевої спільноти. Ідеальна картина: людина з інвалідністю живе автономно з необхідним рівнем підтримки, має роботу, перебуває у товариських стосунках з колегами по роботі та по реабілітаційному центру та з родичами, має активне приватне, зокрема, культурне життя. У вихідний

---

³ https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text

день чи у вільний час ця юдина відвідує музеї, театри, концерти, отримуючи справжню насолоду.

Важливим аспектом інклюзії у культурній, зокрема музейній сфері, є значима участь людей з інвалідністю і плануванні, розробці, і, особливо, у тестуванні послуг та продуктів, адресованих цій цільовій аудиторії. Така партисипативна модель діяльності музеїв згідно з принципом «Нічого для нас без нас!» має величезні переваги для обох сторін взаємодії.

Моделі інвалідності

Упродовж різних історичних періодів ставлення суспільства до людей з інвалідністю зазнавало змін. Останнім часом суспільне сприйняття інакших, зокрема людей з інвалідністю, стало предметом наукових досліджень, що було відображено у так званих моделях інвалідності. Далі подаємо найбільш поширені моделі інвалідності, описані українським авторським колективом, очолюваним Ларисою Байдою та Ольгою Красюковою у посібнику «Інвалідність і суспільство» (2011)⁴.

Благодійна модель

Благодійна модель описує людей з інвалідністю як жертв обставин, які заслуговують на співчуття. Ця модель найбільш використовується людьми без інвалідності, у тому числі благодійними організаціями для пояснення того, що таке «інвалідність» та для цілей фандрейзингу. За концепцією цієї моделі люди з інвалідністю вважаються жертвами трагедій. Вони потребують догляду, не спроможні управляти своїми справами, а для виживання потребують співчуття та допомоги.

---

⁴ https://edu.helsinki.org.ua/sites/default/files/userfiles/posibnik_invalidnist_ta_suspilstv.pdf

Медична модель

Медична модель сприймає «інвалідність» як дефект чи хворобу, послідовники цієї моделі наполягають, насамперед, на медичному втручанні. Панує переконання: якщо людину вилікувати, її проблема перестане існувати. За таких умов людина з інвалідністю в силу обставин опиняється відстороненою від суспільного життя.

Реабілітаційна модель - це відгалуження, різновид медичної моделі. Вона розглядає інвалідність як підставу для потреби у послугах фахівця з реабілітації (медичної, фізичної, психологічної) чи іншої допоміжної професії. Ця модель сформувалась після Другої світової війни, коли солдати поверталися додому з інвалідністю і їм потрібно було заново адаптуватися до життя у суспільстві. Відповідно до цієї моделі розроблена сучасна система професійної реабілітації.

Економічна модель

Економічна модель є продовженням медичної моделі та передбачає перерозподіл прибутків між різними категоріями населення у випадку, коли як методологічне підґрунтя застосовується медична модель «інвалідності». Вплив економічної моделі «інвалідності» можна прослідкувати на тих прикладах національних концепцій соціальної політики, де «інвалідність» визначається, насамперед, як «непрацездатність» та вводяться обмеження на види праці та зайнятості людей з інвалідністю.

Британська модель

Британська модель «інвалідності» походить від теорії нормалізації та соціальної валоризації. Дана модель суттєво вплинула на формування концепцій соціальної політики в сфері інвалідності в багатьох західних країнах, зокрема, у Великій Британії, Швеції, США. Своє конкретне відображення вона знайшла в офіційно взятому курсі на деінституціалізацію — зменшення (закриття) мережі інтернатів для

людей з обмеженими фізичними та психічними можливостями та переспрямування ресурсів на послуги на рівні громади (за місцем проживання).

Культурна модель

Культурна модель «інвалідності» виникла в 1990-ті роки. Згідно з цією моделлю, «інвалідність» можна розглядати як «особливий культурний феномен». Дискусія у межах культурної моделі інвалідності спрямована на те, яким чином соціальна ідентичність згуртовує людей; яким чином культура та мистецтво людей з інвалідністю дають їм можливість створити свій позитивний імідж в суспільстві. Популярні лозунги цієї моделі — «Я людина з інвалідністю, але я цим пишаюсь», «Прославляйте свою відмінність».

Правозахисна модель

Правозахисна модель інвалідності (або соціально-правова) відображає сучасні тенденції у ставленні до людей з інвалідністю на глобальному рівні. Саме ця модель визначає базові засади «Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю» – документа, яким керуються більшість Урядів при виробленні національних політик у сфері інвалідності. Оскільки Україна ратифікувала названу Конвенцію, і вона є базовим національним документом з 2010 року, доцільно керуватися принципами рівних прав та можливостей осіб з інвалідністю нарівні з іншими в усіх сферах життя та протидіяти дискримінації. Замість застарілих концепцій, відповідно до яких особи з інвалідністю вважалися «об'єктами» благодійності, лікування і соціального захисту, сьогодні вони розглядаються як особи, що мають права, здатні заявляти про ці права і добиватися їх реалізації. Підхід, в якому «інвалідність» визначається як наслідок взаємодії індивідуума та середовища, отримав назву «соціальної моделі інвалідності». В усіх сферах життя, зокрема у сфері доступу до надбань

культури, усі державні інституції створюють рівні можливості для людей з інвалідністю.

Розумні пристосування як запорука недискримінаційного підходу

Увесь рух за доступність музеїв для людей з ІП базується на принципі протидії соціальній дискримінації та нерівності. Ці принципи викладено у «Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю», яку було ратифіковано в Україні 2010 року.

Стаття 2 Конвенції містить визначення поняття «дискримінація», а саме:

Дискримінація за ознакою інвалідності означає будь-яке розрізнення, виключення чи обмеження з причини інвалідності, метою або результатом якого є применшення або заперечення визнання, реалізації або здійснення нарівні з іншими всіх прав людини й основоположних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, цивільній чи будь-якій іншій сфері. Вона включає всі форми дискримінації, у тому числі відмову в розумному пристосуванні.

Поняття «розумне пристосування» визначається у Статті 2 Конвенції таким чином:

"Розумне пристосування" означає внесення, коли це потрібно в конкретному випадку, необхідних і доречних модифікацій і коректив, що не є надмірним чи невиправданим тягарем, для цілей забезпечення реалізації або здійснення особами з інвалідністю нарівні з іншими всіх прав й основоположних свобод людини.

Розумні пристосування – ключовий інструмент подолання соціальної дискримінації людей з інвалідністю. Розумні пристосування застосовуються у конкретному випадку, тобто, є індивідуальними. Наприклад, найбільш типовими розумними пристосуваннями для подолання нерівності та забезпечення доступу людини з ІП до музею чи іншого закладу культури можуть бути, зокрема, такі:

- дозвіл на безоплатний фізичний супровід людини з ІП під час відвідування музею (знайомою людиною, котрій особа з ІП довіряє);
- малі групи людей з ІП, до 10 осіб;
- час візиту, найбільш зручний для людини з ІП та найбільш прийнятний з огляду на стан здоров'я конкретної особи: відсутні інфекційні захворювання, патологічні стани, загострення хронічних розладів чи інших обставин, які можуть вплинути на самопочуття, до прикладу, місячних у дівчат чи жінок, які призводять до ускладнень;
- особлива увага до індивідуальних потреб людей з ІП, у міру можливого – задоволення та заохочення персональних зацікавлень, побажань та інших проявів ініціативи учасників (фотографування, розмови, дозвіл для людини з ІП мати з собою під час візиту улюблену річ, наприклад, м'яку іграшку, книгу, сумку, капелюх);
- наявність письмової (аналогової чи цифрової) інформації про музей (та конкретний захід) у форматі легкого читання для підготовчого заняття⁵, а також на пам'ять про візит⁶;
- наявність програм та послуг в музеї (кероване відвідування: екскурсії, заняття; друковані тексти) доступною мовою;

---

⁵ Таким продуктом, зокрема, може бути опублікована на сайті музею «соціальна історія» – коротка презентація з картинками про те, що чекає на людину в цьому музеї. Приклад соціальної історії Музею Метрополітан для родин з дітьми з аутизмом: <https://www.metmuseum.org/-/media/files/events/programs/progs-for-visitors-with-disabilities/social-narrative-children.pdf>

Іншим видом інформаційного продукту є опублікована в рамках проекту «Доступність музеїв для людей з інтелектуальними порушеннями» навчальна брошура легкою мовою «Я збираюсь до музею». Опрацювання матеріалу брошури самостійно або за допомоги члена родини чи педагога підготує людину з ІП до музейного візиту.

⁶ Наприклад, буклет про музей легкою мовою, на кшталт розроблених в рамках проекту для 3 українських музеїв-учасників.

- наявність спеціальних методичних матеріалів (піктограм, надрукованих слів, сенсорних матеріалів, ігрових комплектів тощо) для роботи з людьми з ІП.

Докладніше ці та інші розумні пристосування буде розглянуто нижче у розділі «Музейні послуги і продукти для людей з ІП».

Бар'єри, які перешкоджають включенню

Бар'єрами, які перешкоджають повноцінному включенню людини з ІП у контакт з музеєм, її позитивному сприйняттю музею та його програм можуть стати будь-які обставини, які обмежують чи блокують орієнтацію відвідувачів/ок у тій чи іншій ситуації візиту, заважають розумінню ними змісту музейних повідомлень та негативно впливають на їхні відчуття чи емоції.

Ключовим бар'єром для успішного включення є певне чи повне нерозуміння людиною з ІП суті музею як явища, смислу візиту до музею та своєї ролі як учасника/ці заходу, масштабів простору музею, тривалості візиту та, відповідно, зусиль, потрібних на участь у програмі; незнання правил поведінки в музеї та очікувань музею від участі у заході людини з ІП. Ці та інші аспекти не (повного) розуміння ситуації можуть викликати в людині з ІП тривожність та інші дискомфортні відчуття, які заблокують отримання нею задоволення від візиту, а отже і позитивного розвитку її навичок та знань.

Подолати цей бар'єр нескладно, якщо врахувати подані нижче рекомендації з підготовки та впровадження інклюзивних програм, продуктів та послуг для людей з ІП. Частина рекомендацій стосується участі в цій роботі осіб та організацій (сервісних агенцій) які опікуються

людьми з ІН. Тісна і продуктивна співпраця музею з цими особами та організаціями є дуже важливою.

Інклюзивна політика музею

Ідеально, коли доступність музею для людей з ІП забезпечується, з одного боку, спеціальним ресурсом музею (музейні фахівці з інклюзії, які постійно розвивають і поглиблюють свої компетенції, сучасні інклюзивні програми, інформаційні продукти та послуги для людей з ІП, підготовлений для прийому людей з ІП музейний персонал «першої лінії контакту» тощо), а з іншого боку – довгостроковим продуктивним партнерством музею з державними чи недержавними профільними організаціями, які опікуються людьми з ІП. В такій ситуації достатньо регулярних робочих контактів між фахівцями музею та фахівцями профільної соціальної організації для обговорення поточних питань співпраці (цілі та формат нової програми, послуги чи події, тематичні акценти, особливості підготовки та поведінки цільової групи, очікувані ефекти, тощо).

Дуже добре, як для самого музею, так і для суспільства в цілому, коли загальні принципи та цінності музею в аспекті інклюзії, а також конкретніші питання роботи з людьми з інвалідністю, зокрема питання організації та підготовки інклюзивних програм і заходів у співпраці з сервісними службами та установами описано в окремому документі з інклюзивної політики музею.

Такий документ може зокрема включати:

- витяги зі Стратегії музею, які стосуються цінностей рівності, розмаїття, доступності та інклюзії;

- загальні принципи і підходи музею у роботі для людей з інвалідністю, етика комунікації;
- принципи співпраці з організаціями, спільнотами, сім'ями/законними представниками осіб з інвалідністю, волонтерами, представниками сервісних агенцій та недержавних організацій;
- критерії та стандарти доступності музею для різних груп людей з інвалідністю;
- правила поведінки та безпеки в музеї для кожної цільової групи;
- правила реагування працівників музею на нестандартні ситуації.

Люди з інтелектуальними порушеннями

Інтелектуальні порушення: види і ступені

Цільовою групою музейних відвідувачів, яким присвячено ці рекомендації, є люди з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень. Коли в Україні говорять про інтелектуальні порушення, найчастіше мають на увазі медичний діагноз, який звучить як «розумова відсталість» або «інтелектуальна недостатність». Однак, доктор Адріан Ворд, британський фахівець з питань прав розумово відсталих осіб, стверджував: «Розумова відсталість не є хворобою. Вона може бути спричинена хворобою (наприклад, менінгітом) або бути пов'язаною з генетичними порушеннями (наприклад, з синдромом Дауна). Вона може також бути спричиненою фізичними ушкодженнями мозку під час вагітності, пологів або впродовж життя. Її можуть зумовити складні соціальні та психологічні причини. У багатьох випадках специфічна причина є невідомою ».

За даними психіатра Девіда Голдберга та його співавторів, сьогодні відомо понад дві тисячі розладів здоров'я, що призводять до чи супроводжуються інтелектуальними порушеннями⁷.

Щодо країн, які розвиваються, то до основних причин цієї патології належать недостатнє або неправильне харчування матері, брак йоду в раціоні, неадекватну допомогу вагітній та породіллі під час перинатального періоду. Натомість, для країн Західної Європи

---

⁷Голдберг Д., Бенджемин С., Крид Ф. Психиатрия в медицинской практике. – К. : Сфера, 1999. – С. 216 -220.

нетиповими і вкрай рідкісними є такі етіологічні чинники інтелектуальних порушень, як “пологова травма” або “порушення, викликані вакцинацією.

Провідні українські фахівці-психіатри Валерій Кузнецов та Володимир Чернявський згадують серед поширених причин інтелектуальних порушень несприятливу спадковість чи пренатальні ураження плода внаслідок гострих і хронічних інфекцій, інтоксикацій і травм материнського організму, а також захворювання дитини в перші роки життя на енцефаліт чи менінгіт⁸.

Експерти ВООЗ констатують, що кількість людей з інтелектуальними порушеннями зворотно корелює з рівнем економічного і соціального розвитку країни. У країнах, що розвиваються, відсоток молодих людей до 18 років із тяжкою формою ІН досягає 4,6%, а в розвинених країнах – 0,5-2,5%. Зазначають також, що профілактичні заходи, як-от належна турбота про здоров'я матері та дитини, спеціальне раннє соціальне втручання можуть сприяти загальному зниженню рівня інтелектуальних порушень в усьому світі. При розвинених структурах допомоги (рання діагностика і рання інтервенція, систематичне навчання і психологічна підтримка) кількість осіб з тяжкими інтелектуальними порушеннями може бути значно знижено⁹.

В Україні до сього часу розумову відсталість вважають хворобою. Усі громадяни України, котрі отримали офіційний статус інвалідності у зв'язку із розумовою відсталістю, перебувають на обов'язковому обліку у психоневрологічних диспансерах системи Міністерства охорони здоров'я. За даними міністерства, на кінець 2013 року в Україні на обліку служби охорони психічного здоров'я перебувало понад 276 тисяч осіб із розумовою відсталістю. З них 56609 – діти до 18 років¹⁰.

---

⁸Кузнецов В. М., Чернявський В. М. Психіатрія. – К. : Здоров'я, 1993. – С.217 - 223.

⁹Всемирный день здоровья 2001г. // Всемирная организация здравоохранения, 2000. – С. 14.

¹⁰ Після 2013 року окремої статистики щодо людей з ІП МОЗ не вело.

За чинною в Україні Міжнародною класифікацією хвороб десятого перегляду (МКХ – 10)¹¹ розрізняють чотири ступені медичного діагнозу «розумова відсталість»: легкий, помірний, важкий та глибокий.

Легкий ступінь

Легкий ступінь ІП F70 (легка розумова субнормальність, легка олігофренія, дебільність). За умови використання стандартних тестів визначення коефіцієнту інтелекту IQ, для легких ІП цей коефіцієнт складає 50–69 балів. Особи з легким ступенем розумової відсталості засвоюють мову з деякою затримкою, проте вони здатні використовувати її в щоденному спілкуванні, підтримувати розмову на побутову тематику і відповідати на запитання лікаря під час консультування. Більшість з них також досягає повної самостійності у навичках самообслуговування (харчування, одягання, навички гігієни), навіть якщо темп розвитку цих функцій значно повільніший, ніж у нормі. Головні труднощі зазвичай виявляються в процесі навчання у школі, де у багатьох дітей з ІП виникають проблеми з читанням та письмом. Проте, за відповідної підтримки та допомоги діти з легким ступенем ІП можуть оволодіти базовими навичками догляду за собою, і їхню відсталість може бути значною мірою компенсовано.

Більшість осіб з легкими ІП за умови відповідного навчання потенційно здатні до ручної праці низької кваліфікації чи напівкваліфікованої праці. Якщо вимоги суспільства до адаптації не є високими, певний рівень ІП сам по собі не є проблемою ані для самої особи, ані для соціуму. Але її наслідки, наприклад неспроможність справитися з вимогами шлюбу або народження та догляду за дитиною, або складність адаптації до культурних традицій, можуть бути яскраво вираженими.

---

¹¹Международная классификация болезней (10-й пересмотр) Классификация психических и поведенческих расстройств. – К. : Факт, 1999. – С. 200-205.

Загалом, поведінкові, емоційні і соціальні проблеми осіб з легким ступенем ІП, і, в зв'язку з цим, потреба в терапії і підтримці, більше нагадують проблеми людей з нормальним рівнем інтелекту, ніж специфічні проблеми осіб з помірним і важким ступенями ІП.

Помірний ступінь

Помірний ступінь ІП F71 (помірна розумова субнормальність, помірна олігофренія, імбецильність). Коефіцієнт інтелекту IQ за стандартними складає для цієї групи від 35 до 49 балів. Особи з таким ступенем розумової відсталості мають обмеженість в розвитку розуміння та використання мови. Розвиток навичок самообслуговування і функцій рухового апарату також відстає, таким людям упродовж всього життя потрібні допомога та контроль. Шкільні успіхи теж є обмеженими, проте частина таких людей засвоює основні навички, необхідні для читання, письма і рахунку. Навчальні програми можуть дати їм можливість розвинути свій потенціал і набути деяких базових навичок самообслуговування. Спеціально розроблені навчальні програми передбачають сповільнений темп навчання та невеликі об'єми матеріалу для засвоєння. У зрілому віці люди з помірною розумовою відсталістю зазвичай спроможні виконувати просту практичну роботу, якщо їм дають прості вказівки та здійснюють контроль над виконанням. Повністю незалежне проживання дорослої людини з помірними ІП, як правило, неможливе. Проте, такі люди повністю мобільні та фізично активні. Більшість із них здатні встановлювати контакти, спілкуватися з іншими людьми, бути залученим до простих соціальних дій.

Важкий ступінь

Важкий ступінь ІП F72 (важка розумова субнормальність, важка олігофренія). Коефіцієнт інтелекту IQ за стандартними тестами складає для цієї групи від 20 до 34 балів. Як і для осіб з помірними інтелектуальними порушеннями, для людей з важким ступенем розумової

відсталості характерний низький рівень засвоєння різних навичок. Принципова різниця між помірними та важкими інтелектуальними порушеннями полягає в тому, що особи першої категорії страждають вираженими моторними відхиленнями чи іншими клінічними проявами, що свідчать про значне органічне ураження.

Глибокий ступінь

Глибокий ступінь ІП F73 (глибока розумова субнормальність, глибока олігофренія, ідіотія). Коефіцієнт інтелекту IQ для цієї категорії є нижчим за 20. Це означає, що такі особи є дуже обмеженими щодо можливостей розуміти або виконувати інструкції. Більшість з них є малорухомими або значно обмеженими в моторних можливостях, страждають нетриманням сечі та калу. Вони здатні розуміти тільки найелементарніші форми немовного спілкування, не зможуть піклуватися про себе і потребують постійної допомоги і контролю.

Інтелектуальні порушення можуть поєднуватися з будь-якими іншими психічними або фізичними розладами. Деякі психоневрологічні синдроми і розлади зустрічаються в осіб з інтелектуальними порушеннями втричі чи вчетверо частіше, ніж у людей без ІП.

Люди з розладами аутистичного спектру

Порушення розвитку інтелекту часто є супровідними проявами інших нейропсихічних розладів, викликаних тими чи іншими мозковими дисфункціями. До таких нейропсихічних розладів належать зокрема розлади аутистичного спектру (РАС) та синдром дефіциту уваги та гіперактивності (СДУГ). З кожним роком у світі та в Україні зростає кількість людей, які мають згадані розлади.

РАС включає низку порушень в царинах соціальної взаємодії, поведінки та уяви. Серед типів РАС вирізняють синдром Аспергера (високофункційний аутизм) та синдром Туретта. Нижче подано важливі факти про РАС за даними ВООЗ – Всесвітньої організації охорони здоров'я¹².

- РАС виявляють у однієї дитини із 160 дітей;
- виявляють РАС у дитинстві (зазвичай до 5 років), розлад має тенденцію тривати до підліткового та дорослого віку;
- якщо окремі особи з РАС можуть жити автономно, інші виявляють ознаки важкої інвалідності і потребують пожиттєвого догляду і підтримки;
- психосоціальні втручання, розроблені із використанням доказової бази, такі як поведінкові терапії або програми навчання батьків, можуть зменшити труднощі комунікації та соціальної поведінки, а також позитивно вплинути на благополуччя і якість життя людей з РАС і їх доглядальників/ць;
- програми втручання для людей з РАС повинні супроводжуватися загальними діями для зміни середовища: забезпечення фізичної, соціальної доступності, позитивного ставлення, інклюзивності, підтримки;
- У всьому світі люди з РАС у більшій чи меншій підлягають стигмі, дискримінації, порушенню прав людини. Доступ до послуг та підтримки людей з РАС неадекватний повсюдно.

До розладів аутистичного спектру відносять низку станів, що характеризуються певним ступенем порушень соціальної поведінки, комунікації та мовлення, а також звуженням кола інтересів та діями, які є унікальними для особи з РАС і виконуються нею повторно.

У осіб з РАС часто спостерігають супутні порушення здоров'я, зокрема епілепсію, депресію, тривожність, синдром дефіциту уваги з

---

¹²World Health Organization: Autism spectrum disorders: <https://www.who.int/en/news-room/fact-sheets/detail/autism-spectrum-disorders>, переклад Р. Кравченко.

гіперактивністю. Рівень інтелектуального розвитку людей з РАС може варіюватися від легких інтелектуальних порушень до глибоких.

Потреби людей з РАС є комплексними і включають низку інтегрованих послуг, зокрема медичний супровід, догляд, реабілітаційні послуги, освітні програми та соціальний захист. Наявність РАС може значним чином обмежити здатність людини виконувати рутинну щоденну діяльність та брати участь у житті суспільства. Часто РАС негативно впливає на освіту людини, її соціальні досягнення та перспективи працевлаштування.

Догляд за людиною з ІП або людиною з РАС вимагає від родини або інших опікунок/ів та доглядальниць/ків значних фізичних, психологічних та інших ресурсів, особливо тоді, коли державна система соціальних послуг і підтримки функціонує незадовільно. В цій ситуації окреме велике значення набуває підтримка і наснаження осіб найближчого кола людини з РАС, які є ключовими агентами забезпечення її якості життя, з боку інших соціокультурних агентів, зокрема музеїв.

Взаємодія з людьми з ІП

З-поміж загальних характеристик людей з ІП варто окремо виділити низку особливостей, які можуть вплинути на взаємодію працівників музею із відвідувач(к)ами з ІП від час візиту:

- уповільнене сприйняття інформації: для розуміння нового матеріалу людині з ІП, зазвичай, потрібно більше часу та домірний темп спілкування, а також кількаразове повторення ключових слів/понять.

- особливості сенсорного сприйняття, індивідуальна реакція на сенсорні перевантаження: гучний звук, швидкий рух, велика кількість людей та речей тощо;
- особливості сприйняття ситуацій та комунікації (залежать більше від усталених стереотипів поведінки людини, ніж від рівня її інтелекту);
- звичка до усталеного розпорядку, гострі реакції на неочікуване;
- буквальне розуміння змісту, складнощі у розумінні абстрактних понять, переносних значень слів, порівнянь;
- слабка здатність до емпатії, розуміння чужих почуттів;
- труднощі з усвідомленням та описом власних емоцій;
- почуття меншовартості.

Часом поведінка осіб з ІП може виходити за межі соціальної норми.

Наприклад, це стосується таких проявів:

- недотримання соціальної дистанції, нав'язлива поведінка (людина звертається до працівниці/ка музею на «ти», ставить працівницям/кам музею питання особистого характеру, підходить занадто близько, порушуючи приватний простір або намагається поцілувати екскурсовода, чия поведінка викликала симпатію; бере надмірну кількість роздаткового матеріалу, голосно повідомляє про потребу скористатися туалетом, тощо);
- нерозуміння соціальної ситуації та ролей (людина звертається до працівників музею з розмовою назовсім сторонню тему, людина просить у гардеробниці бутерброд);
- імпульсивна поведінка, порушення базових музейних правил (наприклад, людина швидко ходить або бігає по залі, голосно спілкується по телефону, кричить, торкається експонатів чи вітрин);

Згадані вище, а також інші можливі особливості сприйняття та поведінки людей з ІП, є темою для обговорення музейних фахівців та фахівців

служб з соціального захисту, адаптації та соціалізації осіб з ІП. В кожному окремому випадку для подолання окремих труднощів та бар'єрів взаємодії випрацьовуються та апробуються конкретні практичні інструменти. Також, дуже помічним для музейних фахівців є пошук інформації щодо успішних практик вирішення проблемних завдань в інших музеях світу.

Музейні послуги та продукти для людей з ІП

Більшість українських музеїв лише в останні роки починають свідомо підходити до забезпечення доступності для людей з ІП. Так само початковою є готовність українського суспільства позитивно сприймати людей з ІП як відвідувачів/ок музеїв та інших публічних закладів культури.

Велике значення для (не)включення людей з ІП до культурного дозвілля має нерозуміння родин людей з ІП того факту, що інклюзія, зокрема в сфері культури, потужно впливає на якість життя людини. Відтак дуже часто у людей з ІП не сформовано відповідного базового уявлення, не кажучи вже про звичку до культурного дозвілля, зокрема до відвідування музеїв.

Сьогодні зростає, мабуть, перше покоління українських людей з ІП, які не мислять себе без щоденної праці, усвідомлюють свою відмінність від інших і готові просити про допомогу в прийнятті рішень – так, як це є в розвинених країнах світу. Це нове покоління українців з ІП вважають участь у житті місцевої спільноти неодмінною складовою свого буття. Серед іншого частиною їхнього життя стає відвідування музеїв, театрів, концертів, участь у спеціальних культурних програмах.

На цьому початковому етапі культурної інклюзії в Україні самого лише бажання музею підвищити доступність для людей з ІП – замало.

Необхідне тісне партнерство з носіями ідей та практик інклюзії, зокрема з фахівцями музеїв, що мають досвід у цій царині. Потрібні спеціальні освітні та методичні заходи і продукти, що включають демонстрацію

практичних моделей залучення людей з ІП до постійних програм музеїв, а також моделей спеціальних музейних програм для задоволення різних потреб людей з ІП.

Як уже було сказано вище у розділі «Інклюзивна політика музею», надзвичайно важливим є тісне довгострокове партнерство музеїв з державними або недержавними профільними організаціями, які представляють інтереси та забезпечують захист прав людей з ІП. Адже саме ці організації забезпечують як суто технічні питання організації візитів людей ІП до музеїв, так і попередню підготовку людей з ІП до комфортного відвідування музею. Крім того, ці організації інформують музей про запити і потреби конкретної цільової групи, цілі конкретного заходу та інше. З точки зору інтересів людей з ІП для обох залучених сторін (музею та організації, яка опікується людьми з ІП) краще, коли таке партнерство підкріплене меморандумом або угодою про співпрацю.

Формат легкого читання як інструмент доступності

Переважає більшість людей ІП мають труднощі зі сприйняттям текстів, усних або письмових. Через це люди з ІП часто не можуть діяти як повноправні члени суспільства. Зокрема не можуть скористатися своїми правами в соціальній, політичній та культурній царинах. Недоступність інформації дискримінує людей з ІП.

Важливим засобом подолання цього бар'єру є доступна мова. Це – інструмент створення чи адаптації тексту до психологічного, лексико-граматичного, а також графічного формату, доступного багатьом людям з ІП. Усе більше музеїв у світі транслюють свої повідомлення також і у

форматі легкого читання, а також пропонують доступні для людей з ІП послуги та продукти.

Насправді, бенефіціарами послуг та продуктів у форматі легкого читання є дуже широка аудиторія. Окрім людей з ІП (включно з людьми з РАС, СДВГ та іншими нейропсихічними порушеннями), до цієї аудиторії належать люди з дислексією та іншими розладами навички читання, люди з вродженими порушеннями зору і слуху, люди з афазією, люди з деменцією, а також низка аудиторій, для яких труднощі у розумінні усних чи письмових текстів не пов'язані зі станом здоров'я: діти, люди з нижчим за середній рівнем освіти, а також люди, для яких мова тексту не є рідною.

Нижче ми подаємо рекомендації щодо використання формату легкого читання в різних форматах спілкування: легкого читання та легкого мовлення.

Стандарти формату легкого читання (*easy-to-read*) допоможуть адаптувати різні друковані музейні тексти – книги, буклети, квестові аркуші, етикетки, анотації, а також усі цифрові тексти – в аспекті доступності. Окрім вимог до власне мовного (вербального) плану, ці стандарти містять низку критеріїв доступного текстового дизайну. В цих рекомендаціях узагальнено досвід фахівців з різних країн – Великої Британії, США, Фінляндії, Чехії, Білорусі, а також результати напрацювань загальноєвропейської організації «Inclusion Europe»¹³.

Як необхідний інструмент доступного спілкування доступна мова застосовується в музеях і в форматі легкого мовлення (*plain language, accessible language*). Позаяк найпоширенішою формою керованого відвідування музею сьогодні залишається екскурсія, окремий підрозділ теми присвячено рекомендаціям з підготовки та проведення інклюзивної екскурсії. Аналогічно, окрім аспектів власне мови і мовлення, ці

---

¹³ <https://www.inclusion-europe.eu/easy-to-read/>

рекомендації включатимуть значний обсяг інших методичних аспектів ефективної інклюзивної екскурсії.

Хочемо нагадати, що у кожному випадку адаптації чи створення музейної послуги або продукту доступною мовою, важливо тестувати матеріал за допомоги цільової аудиторії – людей з ІП. В рамках проєкту «Доступність музеїв для людей з ІП» такими експерт(к)ами-тестувальниками/цями виступили клієнт(к)и Благодійного товариство допомоги особам з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень «Джерела». Вони протестували та надали свої коментарі й рекомендації щодо текстів і дизайну музейних буклетів у форматі легкого читання та навчальної брошури «Я збираюсь до музею», підготовленої Коаліцією спільно з Музеєм Ханенків. Сценарії музейних екскурсій легкою мовою, подані у Додатках, було також апробовано на групах місцевих спільнот людей з ІП, якими опікується БТ «Джерела».

Інклюзивне інформування про музей

Готовність музею працювати з людьми з ІП, визначають, серед іншого, його політика і практика щодо інформування спільноти людей з ІП про музей та його пропозиції. До поширених інклюзивних засобів і форматів такого інформування належать:

- різного роду брошури, буклети, листівки, афіші та інші малі і середні друковані форми, підготовлені доступною мовою /в форматі легкого читання;
- публікації доступною мовою на сайті музею в розділі «Програми»;
- публікації, зокрема доступною мовою, у соціальних мережах (Fb та Instagram сторінках музею, сторінках та групах музейних спільнот та спільнот людей з інвалідністю та дотичних організацій)

- публікації у загальних та профільних ЗМІ;
- персональне інформування (письмове чи усне), зокрема у форматі легкого читання, людей з ІП, членів їхніх родин та знайомих, педагогів, волонтерів, благодійників.

Вибір способу інформування та залучення до музею людей з ІП залежить від конкретних обставин життя особи, активності її найближчого оточення, а також стану її здоров'я(ступеню інтелектуальних порушень).

Практика показує, що людина з ІП незалежно від віку та способу життя, зазвичай,самостійно не шукає інформації про музей чи музейну подію. Тому ефективний шлях – надати інформацію про інклюзивні послуги та продукти музею, а також самі інклюзивні продукти посередникам: організаціям чи особам, які опікуються людьми з ІП та організують їхнє навчання та дозвілля.

Інклюзивний друкований текст

Легке читання (easy-to-read) – формат письмового викладу інформації, яку легко читати та розуміти людям з ІП. Формат легкого читання, як і доступна мова загалом – окремі напрямки методологічних досліджень у царині складання та сприйняття текстів людьми з ІП.

Важливо зазначити, що аудиторія, яка отримує переваги від текстів у форматі легкого читання, є значно ширшою за описані вище групи. До бенефіціарів доступних текстів також належать люди з дислексією та іншими розладами читання,

У багатьох розвинених країнах історія легкого читання розпочалася після Другої світової війни. Сьогодні політика і практика легкого читання включає у цих країнах низку стандартизованих державних вимог, викладених в національних нормативних актах та застосованих до основних інформаційних комплексів: законодавчих, фінансових, соціальних. Наприклад, правила безпеки, маршрути транспорту, плани міст, меню кафе, навчальні матеріали. Важливим аспектом доступності таких текстів є доповнення графічними елементами.

В Україні попри зусилля організацій, що представляють інтереси людей з ІП, з упровадження елементів легкого читання, використання цього формату поки перебуває на початковому етапі.

Оскільки більша частина людей з ІП мають легкий ступінь порушень і вміють читати, то наявність у музею друкованої продукції (аналогової чи цифрової) у форматі легкого читання є дуже дієвим способом інформування.

Як створити (адаптувати) музейний текст у форматі легкого читання?

1. Зміст та смисли.

Відповідність змісту та рівня смислової складності доступного тексту можуть кардинально відрізнятися для різних груп людей з ІП. Утім, позаяк більшість людей цільової групи мають слабкий та помірний рівень інтелектуальних порушень, то основним видом доступного музейного продукту можна вважати текст, що відповідає освітньому рівню учнів початкової школи. В кожному разі, змістова і смислова доступність продукту має бути протестована за участі декількох представників цільової групи.

2. Слова та звороти

- Використовуйте загальноживані (високочастотні) слова та звороти.
- Короткі прості слова доступніші за довгі складні. Водночас, тексти адресовані дорослим, не мають звучати «по-дитячому».
- Необхідні в тексті складні слова (іншомовні або спеціальні) слід тут-таки пояснити просто. Одне складне слово можна пояснити декілька разів впродовж тексту (письмового чи усного).
- Уникайте займенників. Краще повторити іменник. Не варто боятися тавтології.
- Уникайте синонімії. Консистентність слововжитку: для одного значення використовується одне і те ж саме слово. Знову-таки, не варто боятися тавтології.
- Висловлюйтеся конкретно. Уникайте абстрактних понять. Уникайте полісемії, слів та зворотів з переносним значенням, фразеологізмів та інших складних фігур мовлення: метафори, метонімії, перебільшення.
- Стежте за логікою, пильнуйте смисловий зв'язок між думками (реченнями, абзацами) одного тексту.
- Уникайте жаргонізмів, спеціальних слів чи спеціальних значень слів.
- Уникайте аббревіатур і скорочень. Усі слова, включно з одиницями вимірювання (кг, см, ст.) пишемо повністю (кілограм, сантиметрів, століть).
- Уникайте великих чисел, а також відсотків. Краще, де можливо, спростити до суті: мало, набагато менше, багато, дуже багато.
- Уникайте деталізації часу (роки, дні, години, хвилини). Краще: нещодавно, давно, середина місяця, початок дня, увечері. Проте, є винятки: наприклад, варто точно зазначити час початку музейної програми.

- Якщо потрібно зазначити точну дату, пишiть її повністю: 8 серпня 1974 року.
- Прості числа завжди пишiть цифрами, а не словами.
- Використовуйте арабські цифри, а не римські.
- Телефонні номери пишемо з пробілами чи дефісами + 380 44 235 32 90, +380-44-236-52-69.
- Уникайте складних символів на кшталт №, %, ?, *, @, тощо. Якщо ця інформація дуже потрібна – дайте пояснення словами.

3. Будова речень

- Будуйте прості короткі речення, до 7-10 слів. Прості за структурою: 1 підмет, 1 присудок. Якщо основний зміст не постраждає від вилучення певного слова, це слово краще прибрати.
- 1 речення = 1 проста думка. Діліть складніші думки та речення на декілька простих та коротших.
- Кожне речення на письмі починайте з нового рядка.
- Використовуйте пряме персональне звертання на «ви» чи «ти». Безособові форми, на кшталт «відвідувачі», «учасники» складніше розуміти.
- Позитивне повідомлення зрозуміліше за негативне. У міру змоги уникайте використання частки «не».
- Активне дієслово сприймається легше за пасивне.
- Уникайте умовного способу: зробив би, хотіла б.
- Уникайте складної пунктуації: двокрапок, крапки з комою, багатьох ком.
- Уникайте посилань, зносок, приміток.

4. Візуальне оформлення доступного тексту

- Діліть текст на теми та підтеми. На письмі виділяйте частини тексту візуально.

- Давайте короткі змістовні заголовки, які виражають головну ідею частини тексту.
- Дбайте про обсяг тексту, це впливає психологічно. Краще три брошури, менші за розміром, ніж одна брошура на багато сторінок. Чим менше тексту на сторінці, тим він психологічно доступніший.
- Широкі поля полегшують сприйняття тексту.
- Уникайте переносів слів.
- 1 речення – 1 рядок (абзац). Якщо рядок закороткий, можна перенести частину речення, але при цьому не слід розривати смислові (та граматичні) цілості.
- Абзаци виділяйте додатковими інтервалами.
- Не переносьте частину речення на іншу сторінку.
- Текст не має йти по картинці.
- Важлива висока чіткість друку, контрастність тексту щодо тла. Для визначення рівня контрастності скористайтеся онлайн-чекерами контрасту¹⁴. Контрастний текст темним тоном на світлому тлі має переваги доступності перед контрастним світлим текстом на темному тлі.
- Застосовуйте доступні шрифти. Без засічок і прикрас, «круглі» за формою, з достатнім проміжком між літерами. Серед стандартних шрифтів такими є, зокрема, Arial, Calibri, Tahoma.
- Уникайте курсиву, капслоку, виділення частин тексту надто жирним стилем, іншим кольором або розрядкою літер. Не використовуйте додаткові надрядкові чи підрядкові символи, зміщення літер.
- Дотримуйтесь достатнього розміру шрифту. Рекомендований мінімум для книги: 14 (для деяких шрифтів – 16)
- Використовуйте один шрифт впродовж усього тексту. Ще один доступний шрифт можна застосувати для заголовків.

---

¹⁴ Наприклад, <https://contrastchecker.com/>, <https://webaim.org/resources/contrastchecker/>

- Використовуйте 1 тип маркерів (заголовків, списків, ключових слів чи речень тощо) упродовж всього тексту.
- Інфографіка може полегшити розуміння тільки якщо вона проста.
- Зарівнюйте текст до лівого краю. Вільний правий край гарантує рівну відстань між словами. Не застосовуйте «червоний рядок».
- Нумеруйте сторінки.
- Використовуйте матовий папір. Глянець заважає читанню.
- Оберіть зручний формат для читання та фотокопіювання (A5, A4, A3).

5. Доступні ілюстрації

- Ілюстраціями до тексту легкою мовою можуть бути фотографії, малюнки, піктограми, таблиці, діаграми.
- Важливо, щоб ілюстратор/ка мав/ла достатнє уявлення про цільову групу, якій адресовано текст з ілюстраціями.
- Ілюстрації мають містити чіткі, крупні зображення без зайвих елементів. Важливим для малюнків є високий контраст фігури і тла, для фото – висока якість та різкість. Доступність ілюстрацій має бути протестована тестувальниками/цями.
- Варто обрати єдиний стиль ілюстрацій для всього тексту.
- Дотримуйтесь постійного принципу розміщення ілюстрацій щодо частин тексту (справа, зліва, під тощо) впродовж всього тексту.
- Важливо, щоб 1 ілюстрація відповідала 1 одиниці тексту (реченню або абзацу).
- Зображення (фотографії, малюнки, піктограми) мають бути «іконічними» - такими, що максимально візуально співвідносяться з об'єктом чи явищем, яке вони позначають.
- Певне поняття (слово) має корелювати з певним (одним і тим самим) зображенням.
- Таблиці та діаграми мають бути гранично простими. До таблиць і діаграм потрібно дати прості пояснення.

- Кольорові картинки є більш доступними за чорно-білі (для людей, які не мають порушень кольорового зору).

Для додаткових консультацій щодо переведення музейних текстів до формату легкого читання можна звернутися до фахівців профільних організацій, які мають відповідний досвід. Також, ці організації можуть допомогти з організацією тестування текстових продуктів, самостійно адаптованих музейниками, за допомоги тестувальників/ниць – людей з ІП. Після урахування коментарів тестувальників/ниць текст буде готовим для оприлюднення і використання.

Інклюзивна екскурсія

Доступна мова як інструмент доступності має бути також застосована для різних форм усного спілкування в музеї. Доступне мовлення (accessible language)/ Легке мовлення (easy-to-understand speech) допомагає людям з ІП зрозуміти повідомлення, а також надихає їх брати активнішу участь у спілкуванні, проявляти ініціативу, що в результаті істотно посилює позитивні враження і насагу, що їх люди ІП отримують від досвіду спілкування в музеї.

Найбільш поширеним форматом керованого відвідування музею була і залишається екскурсія. Розглянемо особливості підготовки та проведення інклюзивної екскурсії легкою мовою з досвіду київського Музею Ханенків.

1. Загальні організаційні параметри

- Обсяг екскурсійної групи. Оптимальною, за нашим досвідом, є група від 5 до 10 осіб цільової аудиторії плюс необхідний

супровід (1-2 особи для групи людей з ІП слабкого ступеню, більше – для людей з ІП помірного ступеню). Якщо в групі менше 5 людей – може забракнути групової динаміки, якщо більше 10 – може бути замало персональної простору та уваги для кожного/ої.

- Тривалість екскурсії – до 1 години. В цілому музейний візит може тривати до 1,5–2 годин включно із зустрічю гостей, екскурсією, творчим заняттям та окремим часом для обговорення вражень, що, за можливості, добре поєднати із частуванням гостей (наприклад, сік, чай, печиво).
- Присутність/відсутність інших відвідувачів/чок в музеї. Це питання варто обговорити із замовником/цею заходу. Для деяких людей з ІП (наприклад, для груп людей з РАС) присутність інших людей в музеї може бути чинником відволікання уваги чи сенсорного дискомфорту. В такому випадку, краще спланувати візит на час, коли в музеї, зазвичай, мінімум відвідувачів (ранки буднів). Однак, для більшості людей з ІП слабкого чи помірного ступеню присутність інших людей в музеї не заважає. З іншого боку, «видимість» людей з інвалідністю в музеях є важливою для подолання суспільної стигми та стереотипів про інвалідність.

2. Важливість підготовчого етапу

Перший візит до музею, як і до будь-якого іншого нового місця, може стати для людини з ІП значним стресом. Для його пом'якшення, а також для посилення ефективності відвідування рекомендується провести для групи людей з ІП попереднє підготовче заняття, на якому будуть розглянуті базові питання: що таке музей? для чого ходять в музей? що чекає на мене в музеї?

що я робитиму в музеї? які є правила поведінки в музеї тощо. Для проведення такого заняття радимо скористатися навчальною брошурою легкою мовою «Я збираюсь до музею», спільно підготовленою в рамках цього проєкту Коаліцією та Музеєм Ханенків (лінк на електронну публікацію наведено вище).

Для музею важливим етапом підготовки інклюзивної екскурсії для кожної окремої групи людей з ІП є попереднє спілкування із замовником/цею заходу. Адже люди з ІП можуть бути дуже різними. Чим краще музейник/ця уявляє собі групу, тим точніше добере для неї методичні інструменти. Тож варто наперед вичерпно проконсультуватися у замовника/ці екскурсії або в інших компетентних осіб щодо особливостей сприйняття, поведінки, рівня загальної та тематичної обізнаності, соціальних та комунікативних компетенцій, а також життєвого та музейного досвіду людей, які складуть групу. Це надасть музейнику/ці дуже важливий інструмент – змогу під час екскурсії апелювати до реалій, близьких учасникам/цям спілкування. Так само варто докладно обговорити цілі/завдання та очікування організатора/рки від цього конкретного заходу.

3. Мова

В аспекті складності мови (слова, звороти, речення) легке мовлення як формат послуговується тими ж керівними принципами, що й легке читання. Простота слів і речень, консистентність слововжитку, повторення ключових понять тощо (дивись вище у підрозділі про легке читання).

4. Вимова, голос, інтонування

Чітка артикуляція слів і достатня гучність голосу ведучого/чої – важливі складові доступності. Люди з ІП часто мають супутні

порушення слуху (зокрема, люди з синдромом Дауна). Ці питання варто наперед обговорити з замовником/цею заходу. Утім загальним принципом є достатня гучність голосу, якої можна досягнути без особливих зусиль за допомоги портативного гучномовця. Іншим інструментом ефективного/доступного мовлення є виразна інтонація (зміна тону голосу), завдяки якій значно краще передається/сприймається зміст та емоційне наповнення повідомлень ведучого/чої.

5. Зміст екскурсії

Зміст екскурсії (тема та її головні аспекти) ведучий/ча визначає або уточнює залежно від конкретних цілей і завдань заходу, що конкретизуються і ході обговорення із замовником/цею послуги.

Зокрема, з організаційним партнером можна обговорити набір ключових понять, на яких буде зроблено фокус, види активностей (розповідь, бесіда, гра, творча практика).

Як правило, для груп людей з ІП оптимальною буде коротка прогулянка музею на 2-4 локації (зали) й приблизно таку ж кількість спеціальних тематично і логічно пов'язаних фокусів (підтем/ключових слів).

До кожної підтеми варто дібрати декілька (2–4) музейних об'єктів, які:

- візуально доступні (розташовані на відстані видимості, добре освітлені, можуть бути одночасно оглянуті групою до 10 людей)
- доступні для розуміння та виразні в тому аспекті, про який іде мова (зображення, матеріал, техніка тощо).

Із запланованих об'єктів ведуча/чий зможе в ході екскурсії обрати для розгляду лише деякі, залежно від конкретної потреби і ситуації спілкування.

Плануючи хронометраж, варто в рамках кожної теми виділити достатні часові періоди для вільного обміну враженнями та думками.

В рамках окремої теми екскурсії, існує низка загальних питань, доречне і домірне включення яких до екскурсії на відповідному для учасників/ць рівні складності буде корисним:

- Базові знання про світ. Наприклад, уявлення про форми, кольори, пори року, види тварин і рослин, частини архітектури, види меблів, частини тіла, розпорядок дня, гроші, тощо.
- Настрій, емоції, відчуття людей. Дуже важливий аспект змісту кожної інклюзивної екскурсії. Людям з ІП часто складно усвідомлювати та висловлювати власні почуття та відчуття, а також складно співчувати іншим. Тому під час екскурсії варто намагатися ненав'язливо «прокачувати» ці навички: помічати настрій та емоції учасників/ць, запитувати про це (заохочуючи зокрема через участь в розмові осіб супроводу), говорити про почуття людей, пов'язаних з музейними предметами, або про власні почуття: називати емоції, пояснювати їхні причини.
- Морально-етичні питання. Обговорюючи музейний матеріал, важливо звертати увагу на позитивні і негативні риси характеру та вчинки людини, говорити про цінність добрих стосунків між людьми: дружби, поваги, підтримки, турботи, любові.
- Персональні відчуття, враження, смаки, уподобання учасників/ць групи. Люди з ІП не завжди відчувають межу між своїм я та світом довкола, в тому числі на фізичному, тілесному рівні. Музей – ресурсний простір для розвитку самовідчуття, самоусвідомлення та самоокреслення. Ведучій/чому варто заохочувати учасників/ць (і тут найкраще

працює власний приклад та приклад від осіб супроводу) ділитися з іншими суб'єктивними враженнями та особистими життєвими історіями.

6. Тактильні матеріали

Задіяння лише дистанційних відчуттів, слуху і зору, є методологічно недостатнім для інклюзивної екскурсії. Сприйняття нової інформації, зокрема концентрація уваги і пам'ять працюють краще, коли активізовано також і тактильний канал. Тому ведуча/чий мають продумати і дібрати найбільш доречні та виразні з огляду на тему (підтеми) екскурсії, а також повністю безпечні для групи тактильні матеріали. Добре, коли кожна підтема екскурсії має своє тактильне підкріплення. Звісно, виготовлення тактильних копій експонатів є дуже дієвим кроком музею назустріч людям з інвалідністю, зокрема і людям з ІП. Однак, і вдало дібрані предмети реквізиту є вагомим інформаційним підкріпленням.

7. Додаткове візуальне підкріплення

Деякі люди з ІП мають ослаблену слухову та короткотермінову пам'ять. Для них особливо корисно мати додаткові візуальні матеріали: прості ілюстрації до тем та історій, піктограми правил або дій (інструкцій), чітко і крупно написані ключові слова.

Для полегшення розуміння учасниками/цями змісту екскурсії, дуже важливо, щоб ведучий/ча приділили увагу виразності невербальних аспектів свого мовлення. Жести, міміка (виразна артикуляція слів, а також передача емоцій) та демонстрацій дій, про які йде мова в екскурсії – усе це також є ефективними засобами візуального підкріплення розповідей, пояснень, запитань.

8. Зміна видів активності: ігри

Розповіді ведучого/чої та спільні розгляди-обговорення тем екскурсії/музейних об'єктів варто чергувати з простими ігровими завданнями, наприклад, на пошук предмету за описом, складання пазлу, вгадування речі/матеріалу на дотик тощо. Ігри завжди додають емоційного тону, азарту і веселощів.

Також добре, коли виконання ігрових завдань тренує як крупну, так і дрібну моторику учасників/ць. Перемикання емоційного та моторного реєстрів сприяють відпочинку, відновленню уваги, а отже комфортнішому стану людини в музеї.

9. Творча практика як важливий компонент

Інклюзивну музейну екскурсію деякі західні автори відносять до різновиду імпресивної (рецептивної) музейної терапії, терапії враженнями. Іншим різновидом музейної терапії є експресивна (креативна) – терапія творчістю. Для багатьох людей з ІП, які мають труднощі з вербальною комунікацією, творча мистецька практика є дієвим каналом самовираження, самопізнання, саморегуляції та спілкування зі світом.

Тому дуже добре, коли в одному музейному візиті поєднуються обидва формати: за тематичною екскурсією залами музею слідує певна творча практика. Добір техніки і засобів для творчого компоненту музейник/ця здійснює з огляду на фокусні теми екскурсії та можливості групи. Тут особливо важливою є консультація з фахівцями/чинями організації, яка замовила захід або з батьками. Зазвичай, для першого заняття з групою краще обирати просту техніку, сам процес роботи в якій є цікавим і захопливим, а результат – гарантовано успішним.

10. Партисипативність як інструмент інклюзії

Інклюзивна екскурсія є набагато продуктивнішою для учасників/ць, якщо є партисипативною. Партисипативність передбачає відкритість сценарію екскурсії для ініціативи/внеску учасників/ць. Це – потужний запобіжник комунікативній асиметрії «традиційних» музейних екскурсій, коли ведуча/ий «узурпує мікрофон» і її/його монолог домінує в комунікації з групою. Для людей з ІП така монологічна екскурсія категорично не підходить. Активізація лише дистанційних відчуттів – зору і слуху – швидко втомлює, людина з ІП «випадає» з такого контакту за декілька хвилин. Натомість, коли гості музею почуваються повноцінними учасниками спілкування, коли вони відчують постійний щирий інтерес ведучого/ої до їхніх думок і вражень, тоді їхня активність і увага можуть утримуватися досить довго.

Під час партисипативної екскурсії учасники/ці можуть не лише впливати на хід обговорення заданих ведучим/чою тем, але й ініціювати нові теми та розгляд інших об'єктів, окрім (чи замість) тих, які були заплановані ведучим/ведучою. Це – доволі складний для музейника формат спілкування, коли ведучий/ча облишає «контролюючу» роль і підключається до рівноправної взаємодії.

Мова не так про рішучу про відмову від запланованих тем і запитань, як про те, щоб по ходу екскурсії зуміти чуйно розпізнати знаки інтересу чи ініціативи з боку учасників/ць і відгукнутися на них. Такими знаками від людей з ІП можуть бути найдрібніші сигнали, наприклад, рух очима в бік певного музейного об'єкта, кивок голови, нечітко артикульована репліка. Дуже важливо помітити це і підтримати, приділити увагу. Адже власний інтерес людини завжди несе в собі енергію для пізнання та навчання, а така чутливість музейника/ці може підкріпити довіру до ситуації та активність участі людини з ІП. Партисипативність – неймовірно цінний та ефективний інструмент підсилення релевантності змісту

екскурсії щодо життєвого досвіду людей з ІП, їхніх інтересів та потреб. Крім того, партисипативна екскурсія чудово стимулює в усіх учасниках/цях комунікативні та соціальні навички рефлексії, самовираження та слухання інших, ведення дискусії. При цьому, важливо пам'ятати, що ведуча/чий відповідає за баланс доступу до «мікрофона» всіх учасників/ць групи, інколи трохи стримуючи найбільш активних та делікатно заохочуючи інших.

11. Проведення екскурсії. Важливі моменти доступності
Нижче подано низку моментів, як, з нашого досвіду, варто враховувати при проведенні музейної екскурсії для людей з ІП для досягнення найкращого результату:

- Забезпечення психологічної доступності музею. Гостинність музею і комфорт учасників/ць. Ведуча/ий має особисто зустріти групу та допомогти учасникам/цям скористатися гардеробом, касою, вбиральнею. Бажано познайомитися персонально з кожним учасником/цею та роздати бейджі з іменами, щоб в ході спілкування звертатися до кожної людини на ім'я. Ведучий/ча також має мати бейдж з іменем. Важливо, щоб ведучий/ча спілкувалися з групою привітно і розслаблено, адже настрій і стан ведучої/го передається учасникам/цям. А гарний настрій і комфорт людини – це головна умова будь-яких позитивних зрушень. Окрім всього, саме по собі комфортне перебування в музеї вже є для людини з ІП позитивним досвідом соціалізації, а отже, успіхом і розвитком.
- Темпоритм спілкування має бути комфортним/приспосованим до конкретної групи людей з ІП. Тут немає універсальних порад: темпоритм може бути і дуже повільним. Налаштування на оптимальний для групи темпоритм починається з першої хвилини зустрічі. Навіть за найповільнішого темпу спілкування важливо надавати учасникам/цям достатньо часу на обдумування та

висловлення відповіді до кінця. Це може бути незвично і некомфортно для ведучого/чої, проте, це важливий аспект ефективності екскурсії для людей з ІП, тож музейникам/цям варто вчитися уповільнюватися.

- Інформування учасників/ць про рамки/правила взаємодії. На початку екскурсії важливо нагадати учасникам/цям правила поведінки в музеї. Найкраще, коли ці правила вже їм більш менш знайомі з підготовчого заняття (наприклад, проведеного в закладі спеціальної освіти за брошурою легкою мовою «Я збираюсь до музею»). Проте. Нагадати варто. Доречними будуть прості іконічні піктограми основних музейних обмежень (не торкатися руками експонатів та вітрин, не їсти в залах, не бігати і не кричати, фотографувати без спалаху) на додаток до тих, що є звичними для місць громадського користування.
- Орієнтування учасників/ць в змісті, просторі і часі. Початок основної частини екскурсії варто розпочати з нагадування назви музею, простого опису складу колекції, базового орієнтування учасників/ць у просторі музею, а також у структурі та тривалості екскурсії. Якщо люди з ІП прийшли в цей музей не вперше, варто розпочати екскурсію зі згадки про минулу подію і продовжити розповідь з опорою на минулі враження.
- Рівна частка ресурсу для всіх учасників/ць заходу. Це дуже важливий момент проведення екскурсії. Йдеться про декілька моментів. По-перше, про оптимальне для всіх учасників/ць розміщення в просторі. Ведуча/чий має спеціально потурбуватися про демократичність формату – розташувати учасників/ць екскурсії півколом або колом так, щоб жодна особа не залишилася поза гуртом. Варто починати говорити лише тоді, коли всі учасники/ці підійшли (зупинилися чи присіли), і коли всі вони розмістилися так, щоб однаково добре чути і бачити. Не варто говорити на ходу, коли люди переходять із зали в зал, або

«спиною» чи «боком» до учасників/ць. По-друге, важливо стежити за тим, щоб позитивна персональна підтримка з боку ведучого/чої (зокрема, контакт очима, посмішка, персональне звертання, короткий діалог, похвала, доречний фізичний контакт – торкання плеча, потиск руки тощо) була достатньою та розподілялася між учасниками/цями екскурсії рівномірно. По третє, часто через недостатню сформованість думки чи недоліки артикуляції репліка учасника/ці є незрозумілою для ведучого/чої. Не слід нехтувати такою відповіддю – це може образити чи засмутити людину. Краще чесно в зізнатися в нерозумінні і перепитати, попросити пояснити іншими словами, показати на предмет, який може допомогти розумінню. У таких випадках часто є помічними особи супроводу. Ефективним інструментом справедливого розподілу інформації є гучне і чітке озвучування(за потреби, і перефразування) ведучим/чою відповідей когось із учасників/ць для всієї групи.

- «Прокачка» базових комунікативних навичок. Ведуча/чий має користатися з кожної нагоди змодельювати та потренувати основні комунікативні навички учасників/ць. Мова про ритуали привітання і прощання, знайомства і представлення себе, висловлення прохання, подяки, компліменту, уважного слухання та коректного заперечення тощо.
- Запитання до групи як інструмент активізації контакту, уваги та мислення. Варто наперед продумати низку запитань, на які учасники/ці зможуть легко відповісти. Добре, коли просте запитання потягне за собою різні відповіді (наприклад, що сподобалося найбільше?). Можна запитувати і зовсім прості речі: чи це велика зала, чи є у залі вікна, чи є у залі зображення тварин? А потім запросити поміркувати чи пофантазувати: а як ви гадаєте...? Упродовж екскурсії ведучий/ча ускладнює запитання, намагаючись інтуїтивно «намацати» рівень, що відповідає зоні

найближчого розвитку учасників/ць групи. Будьте обережні в кількості: забагато запитань чи заскладні запитання можуть утомити та демотивувати людей з ІП. Утім, запитання «про запитання» (чи хтось має запитання?), про втому (чи ви втомилися?) та про туалет (чи хтось хоче в туалет?), варто включити до програми кожної екскурсії.

- Розгляд музейного об'єкта За нашим досвідом, розгляд музейних об'єктів та просторів часом дуже продуктивно починати із запитань: що це таке? що ви бачите? У відповідях на такі та подальші запитання ведучий/ча знаходить той ґрунт знань і вражень, на яких зможе ефективно побудувати опис предмета розгляду. Опис об'єкта від ведучої/ого має бути стислим логічним: від загального до ключових деталей.
- Запитання від групи. Дуже цінний інструмент партисипації. У більшості випадків варто на самому початку заходу відразу після знайомства запросити учасників/ць ставити запитання, ділитися враженнями та думками. Можна запропонувати подавати певні знаки (підняти руку), коли є бажання висловитися. У маленьких групах можна запропонувати учасникам/цям не соромитися вільно говорити в будь-який момент.
- Позитивні меседжі, позитивна підтримка, позитивний емоційний фон. Незалежно від того, якою є конкретна тема розмови, Ваша подача матеріалу, сама риторика мовлення має бути оптимістичною, зачіпати ті чи інші позитивні аспекти життя, акцентувати на радощах, на приємному, комфортному, доброму, веселому, на силі людині та її перемогах. Говорити про дружбу, любов, здоров'я, успіхи, надії, щастя. Важливо пропонувати учасникам/цям позитивні рольові моделі, помічати їхню позитивну, бажану поведінку і відзначати це. Створювати ситуації успіху (успішної відповіді на запитання, виконання завдання тощо), та відзначати цей успіх. Це наснажує загалом, а також

підтримує тонус в конкретній ситуації спілкування. Адже, як було зазначено вище, лише на позитивному емоційному тлі відбуваються позитивні зрушення у розвитку.

- Інші учасники/ці екскурсії: люди без ІП, особи супроводу.
Інклюзивна екскурсія є в повній мірі такою лише тоді, коли її учасниками/цями є як люди з порушеннями, так і люди без порушень. Особи супроводу людей з ІП (педагоги, члени родин, доглядальники/ці) виконують не лише вагому організаційну роль, але також є самі надзвичайно важливими учасниками/цями спілкування. Варто приділяти їм домірну увагу, зокрема й персональну, а також залучати їх на рівних до спільних розглядів та обговорень. На це є, як мінімум, три дуже вагомні причини. По-перше, своїми внесками в спілкування люди без порушень моделюють поведінку, бажану для людей з ІП. По-друге, особа супроводу однієї людини з ІП є, як правило, позитивним агентом соціалізації та інклюзії для іншої людини з ІП. По-третє, але не менш важливе: від людей супроводу/догляду/турботи про людей з інвалідністю, від їхньої ресурсності напряду залежить якість щоденного життя людей з інвалідністю. Тому музеї та інші культурні інституції мають щедро вкладатися ресурсом в людей цієї значущої соціальної групи. Якісне включення в комунікацію осіб супроводу дозволить їм відчувати власну цінність не лише як асистансу людей з інвалідністю, але як самоцінних отримувачів/чок послуг музею, як об'єктів його уваги і турботи. Важлива ремарка: те, як ведучий/ведуча музейної програми спілкується з людьми з ІП, яку повагу та увагу і як само приділяє цим людям в ході екскурсії, послужить моделлю ставлення до людей з ІП для інших людей без порушень: людей супроводу чи інших відвідувачів/чок музею. Музейники/ці мають завжди бути свідомі цієї своєї ролі.

- Створення ситуацій для здійснення самостійного вибору. Люди спілкуються, у великій мірі для того, щоб робити свій вибір та впливати на плин життя. Цей аспект особливо важливий у спілкуванні з людьми з інвалідністю, зокрема з людьми з ІП. Адже дуже часто у повсякденному житті вони обмежені у здійсненні власного вибору. Часто вибір за них робить інша людина. Тому доцільно, аби спілкування в музеї передбачало ситуації осмислення опцій та свідомого самостійного вибору учасниками/цями. Важливо, при цьому, щоб ситуація і сама ціль вибору були зрозумілими і доступними, починаючи від того, між чим вибирати (які наслідки тягне за собою кожна опція) до того, як сигналізувати іншим про свій вибір та як його пояснити (відстоюємо, чому «так», але також, чому «ні»). Особливо корисно, коли змодельована під час екскурсії ситуація вибору має прямий стосунок до життєвого досвіду людей. Методично завжди краще, коли запропоновані опції упредмечено (позначено, пояснено через певні предмети), а не лише висловлено вербально. Прикладами таких ситуацій вибору можуть бути завдання: самостійно оглянути залу і обрати предмет, який найбільше зацікавив/сподобався; обрати листівку, яка найкраще виражає настрій; запропонувати предмет для обговорення під час наступної зустрічі.
- Сприйняття складної поведінки як комунікації. Люди з ІП з різних причин можуть порушувати норми поведінки. Важливо розуміти, що будь-яка її поведінка є комунікацією, в тому числі складна, і сприймати це як важливе повідомлення. Люди супроводу можуть допомогти правильно зрозуміти поведінку.

Інші цільові програми та послуги музею

Різні види цільових музейних програм, розроблених музеями світу для людей з ІП, описано Ганною Рудик в окремому розділі посібника «Музей гуртує» (2014)¹⁵. Посібник присвячено спільній програмі Коаліції та Музею Ханенків, націленій на створення та зміцнення індивідуальних мереж підтримки людей ІП в ході спілкування в музейному просторі.

На 2020 рік музеями світу і України розроблено і впроваджено чимало нових програм і послуг для людей з ІП. Серед них – програма інклюзивних майстерень для родин «Музейхане» в Музеї Ханенків, «Інклюзивні суботи» в Національному музеї історії України у Другій світовій війні та програми «ArtFriends» та «Майстерня можливостей» у PinchukArtCentre.

Однак, пандемія Sars-cov-2 внесла істотні корективи в програмний розвиток музеїв у 2020 році. В умовах жорсткого карантину на перший план роботи виходять онлайн заходи: віртуальні екскурсії, майстер-класи, вікторини, навчальні курси. Ці формати, за всіх їхніх обмежень, можуть тимчасово замінити живу музейну роботу для людей з ІП. Огляд зарубіжних ідей і практик інклюзивної освіти свідчить, що принаймні частина людей з легким ступенем ІП цілком спроможна брати участь у віртуальних заходах. Вони можуть користуватися Інтернетом, створювати сторінку на Facebook та в Instagram, слухати музику, переглядати фільми.

Інклюзивні онлайн-програми музеїв мають в ситуації карантинних обмежень особливу актуальність для людей з інвалідністю, зокрема з ІП. До найвагоміших переваг цих програм належать:

---

¹⁵ Музей гуртує: арт-терапевтичні сесії в музейному просторі для розбудови мікросоціуму особи з інтелектуальною недостатністю: Практичний посібник. – К.: Національний музей мистецтв ім. Богдана та Варвари Ханенків, ВГО «Коаліція», 2014. – 48 с. URL: <http://www.museums.org.ua/reading/posts/58>

- психологічна підтримка учасників/ць в умовах ізоляції: позитивні емоції учасників/ць, батьків, доглядальників/ць через продовження спілкування усупереч карантинним обмеженням;
- встановлення/підтримка соціальних зв'язків між учасниками/цями та музеєм, а також всередині групи людей з ІП;
- підвищення самооцінки людини з ІП завдяки новонабутих чи закріплених навичкам у навчанні/спілкуванні онлайн;
- безмежне розширення тематики занять, можливість включати до огляду предмети з фондосховищ;
- комфортне середовище для людей з ІП під час занять;
- можливість участі усіх членів родини.

Водночас, що онлайн формат має низку слабких сторін:

- технічні ускладнення: відсутність в розпорядженні людини/родини комп'ютера, інтернет зв'язку, програмних додатків тощо;
- обмеженість соціальної взаємодії в ході онлайн заняття, зокрема можливостей використання ведучим/ведучою групової динаміки та отримання зворотного зв'язку;
- онлайн-формат не вирішує одне з ключових завдань музейного заходу – отримання людиною з ІП нового позитивного соціального досвіду поза звичним простором дому чи навчального центру.

Утім, у заданих 2020 роком обставинах онлайн формат є фактично єдиним дієвим способом надати/розширити доступ до музею для людей з ІП. Окрім інших плюсів упровадження, онлайн спілкування дає змогу ґрунтовно підготувати цільову аудиторію до майбутніх офлайн заходів в музеях. Особливо актуальним цей формат є для людей з ІП та їхніх родин/спільнот, які проживають у віддаленій сільській місцевості.

Рекомендації для проведення онлайн занять для людей з ІП:

- ефективна комунікація з батьками та доглядальниками/цями, залучення їх до участі як 1) технічних асистентів людей з ІП, 2) самоцінних учасників/ць заняття;
- чітке дотримання рекомендацій з легкого мовлення (див. вище розділ «Інклюзивна екскурсія»), адже утримувати увагу учасника/ці онлайн заняття складніше, ніж у безпосередньому спілкуванні в музеї;
- додаткова увага ведучого до стану учасників/ць заняття, ступеню їхньої включеності в процес та міри втомленості;
- чітке дотримання заздалегідь встановленого розкладу;
- скорочена тривалість заняття (до 30 хвилин);
- додатково уповільнений темп заняття, максимальний зворотний зв'язок для пристосування під особливості сприйняття учасників/ць;
- використання картинок, фото, піктограм та інших візуальних засобів, що полегшать сприйняття інформації;
- в кінці заняття варто давати домашнє завдання, а на початку наступного – запитувати про результати виконання.

Додатки

«Привіт, Музей Ханенків!»

Ознайомча екскурсія легкою мовою

Авторка розробки: Ганна Рудик

Опис

Музей Ханенків у Києві зберігає найзначнішу в країні колекцію світового мистецтва. Музей заснований родиною меценатів Ханенків у перші десятиліття 20 століття. Експозицію музею розміщено у 2 історичних будівлях: Домі Ханенків (античне, візантійське та європейське мистецтво) та Домі Сахновських (азійське мистецтво).

Ознайомча інклюзивна екскурсія Музеєм Ханенків охоплює 4 підтеми: 1) історія створення музею/ Богдан та Варвара Ханенки; 2) картина; 3) скульптура; 4) художня річ.

Цільова аудиторія

Люди зі слабким та поміркованим ступенем інтелектуальних порушень та особи супроводу.

Обсяг групи

до 10 осіб людей з ІП плюс особи супроводу

Простір екскурсії

Вестибюль музею на 1 поверсі та три зали на 2 поверсі Дому Ханенків.

Тривалість екскурсії

До 1 години

Поданий далі сценарій є **орієнтовною моделлю** першого знайомства з музеєм. На практиці від початку та впродовж спілкування з конкретною групою людей з ІП сценарій адаптується та змінюється ведучою відповідно до рівня підготовки та активності, особливостей уваги та поведінки, інтересів і побажань, а також, тону/втомленості учасників/ць.

I. Підготовчий етап

До дня екскурсії ведуча/чий особисто комунікує із замовником/цею заходу. Обговорює склад групи, рівень підготовки та особливості поведінки учасників/учасниць, а також конкретні цілі і завдання заходу. Рекомендує учасникам/цям заходу попередньо ознайомитися (опрацювати на заняттях чи вдома) з матеріалом навчальної брошури легкою мовою «Я збираюсь до музею».

II. Проведення

1. Гардероб музею

Зустріч групи. Матеріали: малярна стрічка, маркер.

Ведуча персонально зустрічає групу у вхідній частині музею, показує гардероб і касу, допомагає гостям роздягнутися і освоїтися в новому просторі, пропонує скористатися вбиральною, привітно й невимушено спілкується з учасниками. Роздає бейджики (ім'я людини, крупно написане маркером на відрізку малярної стрічки, клеїться на одяг учасника/ці на видному місці, можна попросити писати імена асистента/тку чи когось з осіб супроводу).

Коли всі готові починати – ведуча запрошує групу зібратися у Вестибюлі музею перед портретами Богдана та Варвари Ханенків.

2. Вестибюль музею. Музей. Ханенки

Знайомство та вступ до заняття. Матеріали: піктограми правил. Ведуча ще раз тепло вітає всіх і особисто знайомиться з учасниками/цями, включно з особами супроводу. Важливо правильно почути/прочитати та повторити кожне ім'я вголос. За відсутності карантинних обмежень бажаним є фізичний контакт: потиск руки або доторк до руки чи плеча.

Налаштування контакту

Налаштування на відкрите приємне спілкування через 1-2 простих запитання учасникам/цям (наприклад: Чи довго їхали? Чи гарна погода, чи тепло, чи немає дощу? Як ваш настрій? Як почуваетесь зараз? Чи були раніше в музеї?). В ході 2-3 хвилин розмови ведуча пробує отримати відгук (відповідь, посмішку, кивок) від усіх учасників/ць, щоб зорієнтуватися в тактиці спілкування з групою.

Короткий вступ про музей

Ми з вами у музеї. Музей – це особливе місце, де зберігають і показують цікаві речі. Правда, цей дім особливий, незвичайний? (дочекатися реакції).

Цей музей називається Музей Ханенків. Ханенки – це прізвище людей, які створили цей музей. Ось вони (фото). Це – Варвара Ханенко. А це Богдан Ханенко. Богдан і Варвара Ханенки – родина, чоловік і жінка. Вони жили дуже давно, більше ста років тому. Богдан і Варвара Ханенки вже померли.

Богдан і Варвара Ханенки жили в цьому домі. Вони купували красиві і незвичайні речі: картини скульптури, гарні меблі і посуд. Такі речі називаються мистецтво. Богдан і Варвара Ханенки любили мистецтво.

Вам не здається, що цей дім схожий на палац? Богдан і Варвара Ханенки хотіли, щоб інші люди могли зайти в цей дім і помилуватися творами мистецтва. Тому Ханенки вирішили створити у домі музей для всіх.

Регламент і правила

Зараз ми відправимося на прогулянку Музеєм Ханенків. Ми будемо ходити із зали до зали, оглядати і розмовляти. Ми подивимося ще 3 зали музею. Це буде коротка прогулянка. Я буду розповідати вам цікаві речі. Якщо вам захочеться щось сказати – я буду дуже рада! Також ви можете запитувати мене про все, що вас зацікавить.

Згода?

Я хочу нагадати вам, що є правила поведінки в музеї. Чи хтось знає, які це правила?

- В музеї не можна торкатися руками творів мистецтва.
- В залах можна фотографувати лише без спалаху.
- В залах музею потрібно ходити спокійно. Не варто бігати чи стрибати
- У залах музею не варто їсти і пити.

Чи є у вас запитання? (обговорення запитань і реплік)

3. Парадні сходи. Картина

Матеріали: маленька картина олійними фарбами (реквізит)

Вступ

Запрошую вас піднятися цими великими старими сходами. Будь ласка, йдіть повільно і тримайтеся за перила. Ось там, на другому поверсі ми зупинимося.

Коротка розмова після зупинки (дочекатися всіх)

Чи сподобалося вам підніматися старими дерев'яними сходами? Чи було зручно іти? (обговорення) Відвідувачі музею часто хвалять наші сходи. Адже у цих сходах низькі сходинки і не потрібно високо піднімати ногу.

Розгляд предмету. Поняття «картина». Тактильний досвід.

Будь ласка, роззирніться довкола, подивіться вгору і обережно - вниз. Що незвичного ви тут побачили? (обговорення) Вікно на стелі, крізь яке до будинку потрапляє багато сонячного світла. Напис на стелі – це вірш. Багато картин. Яка з картин є найбільшою? (обговорення) Ця картина висить на цій стіні вже дуже багато років. Картина висіла тут ще тоді, коли у домі жили Богдан і Варвара Ханенки.

Давайте розглянемо картину (Лука Джордано (?) Загибель Орфея. Італія, 17 століття). Що ви на ній бачите? (запитання на уточнення, скільки жінок, які це жінки – молоді чи старші, що вони роблять, який у них настрій) . На цій картині зображено, як жінки б'ють чоловіка. Чому? Бо ці молоді жінки випили багато вина. Від вина люди втрачають розум і не можуть поводитися спокійно. Жінки сильно розсердилися на чоловіка. Ці жінки вчиняють дуже погано, за це їх покарають. Так розповідає стара легенда або, можна сказати, казка). Отже, це – картина. Картину малюють фарбами на пласкій поверхні: дерев'яній дошці або натягнутій тканині. Ось картина (реквізит). Будь ласка, помацайте її. Можна навіть понюхати, як пахнуть фарби. Картина – це твір мистецтва. Старі картини часто вдягають у красиві позолочені рами. Як називаються люди, які малюють картини? Художники. Ось тут, на цій картині праворуч ми бачимо художника. У художника в руках пензлі, а також палітра – дощечка для змішування фарб.

Усі картини в цій залі намалювали різні художники, які жили дуже давно. Вони жили і працювали не в Україні. Вони жили в Італії – це країна, розташована далеко від нас. Ви чули про таку країну? (обговорення) Туди можна долетіти літаком. Ось тут, на цій картині ми можемо побачити місто в Італії. Воно називається Венеція. Це дуже гарне місто (можна розглянути картину детальніше).

Чи маєте запитання? Може, є думка чи враження, яким би хотіли поділитися? (відповіді на запитання та репліки учасників/ць, в тому числі, осіб супроводу).

Запрошую вас до іншої зали музею.

4. Велика вітальня. Скульптура

Матеріали: вологі антибактеріальні серветки, 20 листівок із зображенням картин та скульптур, килимки для сидіння на підлозі

Вступ

Друзі, запрошую вас трохи походити цією залюю і порозглядати, що тут є цікавого (1 хв).

Прошу всіх зібратися ось тут (дочекатися всіх). Чи сподобалася вам ця зала? (обговорення) Я хочу трохи розповісти вам про залу. Ця зала називається Велика вітальня. Тут Богдан і Варвара Ханенки приймали гостей. Вони дуже любили гостей. А Ви? Чи ви любите, коли до вас приходять гості? (обговорення) Чи любите ходити в гості? (обговорення) Я дуже люблю гостей! Сьогодні ви – мої гості і гості Музею Ханенків.

Ви вже трохи роздивилися цю залу. Скажіть, будь ласка, чи є тут картини? (обговорення, можна попросити порахувати - 6). Отже, у залі є 6 картин.

Розгляд твору 1. Матеріал і техніка

А чи є в залі камін? Пам'ятаєте, камін – це місце, куди раніше клали дрова чи вугілля, щоб розпалити вогонь і нагріти кімнату. Ось це – камін. Дивіться, як камін прикрашено. Це над камінна плита, на ній є зображення (Надкамінна плита. Італія, Урбіно, 15 століття). Що ви бачите? Що ще ви бачите? (можливе обговорення за методикою «Стратегій візуального мислення»¹⁶: максимальний збір інформації про твір від самих учасників/учасниць, включно з особами супроводу з подальшим підсумком огляду ведучою).

Колись дуже давно ця надкамінна плита була в палаці справжнього герцога. Герцог – це правитель землі, приблизно те саме, що король. Двоголовий орел – це знак родини герцога.

Чи ці зображення орла та воїнів є картинами? (обговорення) Ні, ці зображення не намальовано фарбами. Як тоді їх зробили? Їх вирізали з каменю. Узяли величезну брилу каменю, вирівняли її і вирізали голови воїнів та орла.

Розгляд твору 2. Поняття «скульптура»

А тепер погляньмо на цю фігуру чоловіка. Це – Святий Себастьян. Цю фігуру зробили у 15 столітті. Вона стояла у церкві. До Святого Себастьяна люди зверталися з молитвою, бо вірили, що він допоможе.

Як гадаєте, з чого зробили цю фігуру? (обговорення) Фігуру Святого Себастьяна також вирізали, однак не з каменю, а з дерева. Майстер узяв стовбур чи товсту гілку дерева, висушив добре, а потім вирізав голову, тіло, руки і ноги.

Твори мистецтва, вирізані з дерева чи каменю, називаються «скульптура».

---

¹⁶ Стратегії візуального мислення (VisualThinkingStrategies) – навчальна методика американців Абігейль Хаузен та Філіпа Єнавіна, покликана активізувати здатність людини самостійно сприймати та розуміти твір мистецтва. Добре надається до використання під час музейних занять з різними аудиторіями.

Розгляд твору 3. Тактильний досвід.

Я хочу показати вам ще одну скульптуру. Погляньте, будь ласка, сюди (Маттео дель Пасті (?). Портрет Ізотти дельї Атті. Італія, 15 століття). Кого тут зображено? (обговорення) Жінку. Молоду чи стару? (обговорення) Молоду. Ця молода жінка – також жила в Італії. Вона також жила дуже давно. Ми думаємо, що її звали Ізотта. Вона була дуже багатою і відомою жінкою.

А тепер погляньмо сюди (показати тактильну модель кам'яного портрету Ізотти). Чи схожі ці два предмети? (обговорення) Це – сучасна копія старої скульптури. Її створили для того, щоб ми могли відчувати скульптуру на дотик. Це не твір мистецтва. Копію створили спеціально для мацання.

Я зараз протру копію антисептичними серветками, а ви протріть свої руки. Можете по черзі помацати копію скульптур. Пропоную закрити очі і знайти на дотик очі, брови, чоло, волосся, ніс, рот, вуха.

Що ви відчули коли мацали? (обговорення) Ми відчуваємо, що зображення в скульптурі має об'єм. Пам'ятаєте, на картині (знову показати реквізитну картину) зображення намальоване і пласке? В скульптурі зображення об'ємне, опукле.

Гра-відгадайка на засвоєння понять (листівки)

Тепер я попрошу вас присісти (лавки у залі чи персональні килимки на підлозі) і ми трохи пограємо. Я буду показувати різні твори мистецтва. А ви спробуйте правильно визначити, це картина чи скульптура. Почнімо всі разом (показати перші 5-6 листівок).

А тепер давайте спробуємо по черзі. Олю, Дмитре, Женю (називати кожну людину на ім'я) – як гадаєш, це картина чи скульптура? (заохочувати до відповіді, допомагати, підтримувати, хвалити).

Розгляд твору 4. Закріплення теми «картина – скульптура»

Ось тут дуже цікавий предмет (Рельєф «Благовіщення» з майстерні Лукки делла Робіа, Італія, 15 століття). Що це? (обговорення зображення, за потреби коротко і просто оповісти сюжет про Благовіщення). Чи це картина, чи скульптура? (обговорення) Скульптура, бо вона об'ємна. Але цю скульптуру вкрито фарбами. Коротке опитування. Коли ми малюємо фарбами на пласкій поверхні – ми створюємо що? Картину. Коли ліпимо з пластиліну? Створюємо скульптуру.

Чи має хтось запитання щодо цієї зали? (відповіді на запитання учасників/ць, в тому числі, осіб супроводу)

Чи ви хочете оглянути ще одну залу музею?

Чи краще трохи перепочити/завершити на сьогодні і продовжити у наступний раз?

Може хтось хоче до туалету?

5. Червона вітальня. Художня річ

Вступ

Це ще одна вітальня Дому Ханенків. Вона називається «Червона».

Чи ви здогадалися чому? (обговорення) Через червоний колір тканини на стінах.

В цій залі є сюрприз (вимкнути світло шини в залі). Будь ласка, погляньте на стелю. Що там? (обговорення) На стелі – картина! (Ганс Маккарт. Амури біля фонтану. Австрія, 19 століття) Правда, незвично? Що на ній зображено? (обговорення) Маленькі дітки граються навколо фонтану.

Завдання на фантазування/самоусвідомлення

Давайте уявимо, що ми робимо ремонт у себе вдома і можемо змінити вигляд нашої кімнати. Чи ви хочете мати картину на стелі?

Вам подобається така ідея? (обговорення) Гарзд, тоді уявляємо далі. Ми можемо запросити художника намалювати на стелі те, що захочемо. Щоб ви попросите там намалювати? Поміркуйте, можна обрати будь що, що вам подобається.

Катю, Сергію, (опитати всіх учасників/ць по черзі включно з особами супроводу, коли є складнощі – запропонувати допомогу, дати варіанти на вибір: сонце, квіти, будинок, небо, зірки, ліс тощо).

Розгляд творів. Поняття «художні речі»

Ви згодні, що у цій залі багато картин? (обговорення) А чи є тут скульптура? Скільки? (обговорення) Одна.

Окрім картин та скульптури тут є ще інші твори мистецтва. Ми їх називаємо «художні речі». Наприклад меблі. Ви бачите тут меблі? (обговорення, можна порахувати)

Дві шафи і три великі скрині. Це дуже старі меблі, колись давно вони стояли у палаці герцогів або інших заможних людей. Ці меблі зробили майстри. Спершу майстри взяли багато шматків дерева і вирізали окремі деталі: стінки, ніжки, дверцята шаф та кришки скринь. Потім з'єднали деталі разом. Далі майстри вирізали різні прикраси: фігурки людей і тварин, квіти, візерунки.

Такі меблі не лише прикрашали кімнати, як картини чи скульптури. Ними користувалися так, як ми користуємося вдома нашими шафами. Ось до такої шафи (Креденце. Італія, 18 століття) люди складали посуд: тарілки, вази, склянки, а також ложки та ножі, серветки і скатертини.

Ці гарні меблі – також твори мистецтва. Ми називаємо їх «художні речі».

Завдання на пошук

Чи є в залі ще художні речі? Гарні речі, якими люди користувалися у побуті? (самостійний пошук, обговорення) Скриньки та вази, обговорення способів їхнього ужитку.

Завершення, підсумок теми

Друзі, ми з вами сьогодні прогулялися музеєм Ханенків. Ми подивилися не весь музей, а його частину. Музей Ханенків великий. Інші зали музею ми подивимося іншим разом.

Ми оглянули різні твори мистецтва. Ми побачили картини, скульптури, а також художні речі. Усе це – твори мистецтва. Ми зрозуміли, що Музей Ханенків – це музей мистецтва.

Чи сподобалася вам наша прогулянка? (обговорення)Що сподобалося? (обговорення)Що не сподобалося? (обговорення) Чи є запитання? (вислухати всіх, хто бажає сказати, заохотити до вислову осіб супроводу, відповісти на репліки і запитання).

Якщо ви захочете знову прийти до Музей Ханенків, я буду дуже рада. Щоб прийти до музею, скажіть про це пану/пані (особі супроводу), і ми з ним/нею домовимося про зручний для всіх день і час. Наступного разу ми погуляємо іншими залами, побачимо інші твори мистецтва та пограємо в інші ігри. В музеї є дуже багато цікавого.

Персональний вибір твору, фото на пам'ять

На завершення, ще одна гра. У різних людей – різні смаки до мистецтва. Комуś подобається одна картина, а комуś інша. Хтось уподобає скульптуру, а хтось – шафу. Пропоную кожній/кожному з вас обрати в цій залі 1 твір мистецтва. Погуляйте і подумайте, не кваптеся. А коли вирішите – станьте біля твору, який вам сподобався найбільше. Пам'ятайте, що не варто торкатися твору руками.

Ми попросимо пані/пана(особу супроводу) зробити фото кожної/кожного з вас біля обраного твору (Якщо учасники/ці в ресурсі – можна попросити всіх чи найбільш готових з них розповісти, чому обрали певний твір, варто також залучити до цього осіб супроводу).

Тепер кожен/кожна з вас має фото, яке зможе показати родині і друзям, і розповісти їм про Музей Ханенків та про твір мистецтва, який вам сподобався.

Також вам допоможуть у цьому буклети про Музей Ханенків (роздати кожному буклет «Музей Ханенків легкою мовою»).

6. Вестибюль. Завершення екскурсії, прощання

Ведуча супроводжує групу до гардеробу, пропонує скористатися вбиральною, збирає бейджі, вільно спілкується, сердечно прощається.

7. Опціонально: майстер-клас у музейній студії

Опція завершальної частини: майстер-клас у музейній студії
Залежно від готовності та побажань учасників/учасниць можна скоротити екскурсію до 3 тематичних локацій / понять «картина» та «скульптура», і натомість додати наприкінці майстер-клас з малювання фарбами чи/та ліплення з пластиліну в музейній студії.
Після завершення заняття, там же у студії можна для більшого комфорту і задоволення гостей музею пригостити їх ласощами (холодні напої та сухі наїдки: сік, компот, печиво, цукерки тощо), які особи супроводу групи принесли з собою.

Дубенський замок

Ознайомча екскурсія легкою мовою

Авторка розробки: Ганна Остапчук

Екскурсовод проводить відвідувачів територією замку, розпочинаючи свою розповідь біля воріт.

Це замок князя Костянтина Острозького.

Колись дуже давно, коли їздили ще на конях, князь Костянтин Острозький побудував цей замок і жив тут зі своєю дружиною та дітьми.

Також у замку жили слуги та охорона.

Назва міста Дубно означає «Дубове місто» - зроблене з дуба.

Тобто «тверде», «міцне», «добре укріплене».

Таким твердим і добре укріпленим був замок князя Костянтина.

Тому і все місто назвали Дубно.

Фото. Вхід до замку

Портрет Князя Острозького

Стіни, вежі та рів захищали жителів замку.

З вежі слідкували за входом(показати вежу).

Біля вежі стояли гармати на випадок нападу ворогів.

Цей рів був викопаний вручну. Тобто люди його викопали.
У рові була вода із річки Ікви.
Щоб потрапити всередину замку, треба проїхати мостом,
через головний вхід.
Якщо потрібно, міст опускали і підіймали.

Екскурсовод проводить відвідувачів на подвір'я замку.

У замку була маленька церква.
Була кузня, де робили зброю, інструменти та інші речі з заліза.
Була стайня, де тримали коней.
Криниця – для води.
Та королівські кімнати, в яких жили князі.
Також в замку було підземелля.
Пізніше ми подивимося на підземелля.

Князівська родина жила в замку.
У замку було багато кімнат.
Найбільше князь і його близькі любили кімнату з каміном.
У цій кімнаті княгиня та її донька могли плести та вишивати.
Донька вчилася плести та вишивати у матері.
Під час роботи княгиня та донька співали пісень
або читали легенди про лицарів.
Син князя вчився битися, як лицар.
Але меч та щит у хлопчика були зроблені з дерева.

У замку було багато роботи.
Тут будівельники будують вежу, обтесує каміння, підіймають каміння
нагору, розпилюють колоди. З дерев'яних колод роблять дах.
Доглядач слідкує, щоб будівельники все правильно робили.
Коваль чинить зламани мечі, підковує коней.

Слуги беруть воду з криниці і перуть одяг.

Сніданок князя виглядав так: запечена гуска, гриби з цибулею, рисова каша, булка та горох з салом.

Улюбленою їжею князя був лосось, запечений у горщику.

Також він любив півнів, щуку, та навіть страусове м'ясо.

Їстівні каштани, равликів, апельсини, вишні, груші, мед, солені сливи, квашену капусту, м'ясо лебедів, оселедців.

Солодоці – бісквіти, «трояндові цукерки», пряники.

У замку був підземний хід - це запасний вихід із замку.

Експерсія спускається у підземелля.

Вхід до підземелля

У підземеллях замку зберігалися запаси.

Запасами були продукти, зброя і монети

У підземеллі експерсвод розповідає легенду.

У замку є свої легенди. Наприклад, легенда про Богдана Суслу.

Богдан Сусло служив у князя.

Богдан відрізнявся тим, що їв дуже багато:

«Богдан на сніданок з'їдав печене поросся, гуску, два півні, печеню, три хлібини, круг сиру, випивав квасу і все одно залишався голодним.

За обідом з'їдав м'яса бика десять шматків, телячого – ще більше, а баранячого – ще більше, печене поросся, гуску, півня, три печені, вина, горілки, пива. Був товстим, а після кожного обіду, хотів з'їсти ще.

Сили мав стільки, що міг побороти тридцятьох воїнів».

Князь під час свят садив Богдана за окремий стіл.

Гості дивувались його апетиту.

У підземеллях замку зберігали різну зброю.

Перед боєм лицар надівав важкий залізний обладунок.

Спочатку на білизну він надівав кольчугу.

Кольчуга робиться з малих залізних кілець, з'єднаних між собою.

Потім одягав обладунки.

Сісти на коня лицарю допомагали двоє слуг.

Потім слуги подавали лицарю щит й спис.

Експерсія продовжується на подвір'ї біля гармат.

Жителі замку все купували на ярмарку.

Тут селяни продавали овочі та фрукти, курей, овець і свиней.

На ярмарку ще купували взуття, одяг, хустки, посуд.

З далеких країн привозили тканини й спеції.

Музики розважали народ піснями.

Замок від ворогів охороняли гармати. Гармати зроблені з металу.

Людина, яка працювала з гарматою, називалась «гармаш».

У замку проводили змагання лицарів.
Поки тривали змагання кухар готував святкову вечерю.
Різали овочі, пекли хліб, варили суп, смажили м'ясо.
Готові страви відносили гостям.
Після змагання починалося свято.
Князівська родина та гості сиділи за накритими столами.
Музиканти розважали усіх веселою музикою.
Після вечері всі танцювали.

Експерсія підходить до Північної вежі.

Це вежа називається Беатка.

Легенда про Беатку

У князя Костянтина була племінниця Беатка.

Під час її весілля на замок напали вороги.

Це були татари.

Військо татар непомітно підійшло до міста.

У замку сіли на коней, зарядили гармати, підняли мости.

Князь віддавав накази готуватися до бою.

Татари напали на замок.

Наречена Беатка, вибігла на стіну і вистрілила з гармати.

Ядро полетіло і вбило хана.

Вороги залишились без вожака і відступили.

А Беатка сказала, що тепер можна продовжити весілля.

Після цього вежу назвали ім'ям Беатки.

Після оглядової експерсії, відвідувачам можна запропонувати відвідати зали та виставки в замку, залу кривих дзеркал, кафе, кінотеатр та ін..

Кременецький краєзнавчий музей

Ознайомча екскурсія легкою мовою

Автор розробки: Андрій Левчук

Екскурсовод проводить відвідувачів залами музею, свою розповідь підкріплює показом експонатів, задає відвідувачам прості запитання, спонукаючи їх до розмови.

Музей розповідає про Кременеччину: про природу та про те, що тут колись відбувалося.

Тому музей називається краєзнавчим, тобто - знання про край, природу краю, його історію та людей, які тут жили.

Кременеччину називають також південна Волинь.

Перший зал - природничий.

Він розповідає про природу Кременеччини.

Місто Кременець знаходиться поміж Кременецьких гір.

Кременецькі гори - це пам'ятка природи.

Це означає, що ці гори дуже цінні для українців, і їх потрібно охороняти.

Кременецькі гори охороняються законом.

У Кременецьких горах живе багато різних тварин і росте багато різних рослин.

У музеї зібрані чучала тварин, які тут живуть.

Ось тут (*показує*): вовк, лисиця, дикий кабан, тхір, борсук, пара оленів, зубр і зубрення.

Зверніть увагу на цього зубра! (*Екскурсовод показує.*)

Зараз зубрів у наших лісах не має. Але колись тут жили зубри.

Із птахів на території Кременеччини живуть грак, куріпка, сорокопуд, синиця, ластівка, жайворонок, горлиця (*Екскурсовод повільно говорить і показує чучала птахів*).

Також є хижі птиці – орел, беркут, сова, яструб.

А яких з цих птахів ви знаєте? (*Дає можливість відвідувачам відповісти.*)

Хижі птиці чи звірі полюють на інших тварин. Їх називають хижаками.

Біля річок та озер Кременеччини водяться чапля біла і сіра, журавель, лелека білий.

У річках живуть такі риби: лин, карась, щука та ін..

У цьому залі також зібрано гербарії рослин, які ростуть на Кременеччині.

Гербарій – це спеціально засушені рослини.

Які рослини з цих ви впізнаєте? (*Дає можливість відвідувачам відповісти.*)

Як бачимо, на Кременеччині ростуть ті самі рослини, що й по всій Україні.

Але є й рідкісні. Вони записані в Червону Книгу. Їх не можна рвати і нищити (*Екскурсовод наводить приклади рідкісних рослин*).

На цій вітрині показані корисні копалини Кременеччини.

Корисні копалини – це те, що видобувають із землі.

На Кременеччині є крейда, торф, буре вугілля, щебінь та пісок.

Торф і вугілля – це паливо. Їх використовують для обігріву приміщень.

Колись на Кременеччині були шахти, де видобували вугілля.

Зараз ці шахти закрили, вугілля більше не видобувають.

Крейду, щебінь і пісок використовують у будівництві.

А де ще використовують крейду? ....Пісок? .....Щебінь?

(*Дає можливість відвідувачам відповісти.*)

Завершують Залу природи зрізи дерев.

(Показує) Це зріз сосни, якій дуже багато років - 265 років.

Наприклад, це, якби зараз був живий ще ваш пра-пра-пра-пра-прадід.

Це зріз дуба *(показує)*, якому 275 років. Дуб на 10 років старший за сосну.

Поряд фото вчених, які вивчали природу нашого краю.

Вони писали наукові книги. Заснували цей музей.

Перейдемо до зали археології.

Археологія означає щось стародавнє.

Археологія – це наука про стародавні часи, стародавні речі, стародавню історію.

Про те, як колись давно жили люди.

Археологами називаються люди, які вивчають стародавність.

Вони ведуть розкопки і вивчають старовинні речі.

Розкопки – це коли старі предмети шукають в землі.

Цей зал зроблений з речей, які знайшли під час розкопок.

Ці розкопки проводилися на території Кременеччини.

Розкопки були давно – ще в минулому столітті.

Тоді ваші діди і бабусі були ще дітьми.

(Якщо серед відвідувачів є місцеві, можна назвати місця розкопок:

Розкопки проводилися на горі Куличівка, в селах Бодаки, Білокриниця, Раковець.)

На вітринах є те, що знайшли під час розкопок.

Це кам'яні знаряддя праці, кістки тварин, гончарні вироби, жіночі прикраси, залізні та бронзові знаряддя праці *(показувати при називанні)*.

(Можна розказати більше про деякі експонати.)

Усі ці речі дуже-дуже старі.

Вони належали древнім людям.

Тоді не було машин, телефонів, електрики. Не було міст і сіл.
Люди жили групами. Жили в печерах, або в наметах.
Ці люди називаються первісними людьми.

Основним заняттям первісних людей було полювання.
Полювали на великих тварин: мамонта, носорога, оленя
та печерного ведмедя.

Ось тут у нас є кістки мамонта *(показує і коментує)*.
А хто знає, хто такий мамонт, як виглядав мамонт?
(Під час бесіди виявляють, що мамонти вимерли.)

Спочатку люди не вміли робити речі з металу.
Вони знаходили каміння і робили з нього сокири,
ножі, сапки, якими обробляли землю.
З каміння робили зброю – кам'яні наконечники для списів, стріл.
З такою зброєю полювали. Наприклад, це кам'яна сокира.
З глини робили посуд. Ось тут є стародавні глечики, миски.
Потім люди навчилися робити речі з металу.
Спочатку ці речі були дуже простими. Ось тут є ножі.....
(показує і коментує).
Стародавніх речей тут багато.

Перейдемо в **залу «середньовічної історії та нової доби»**.

Ця зала про історію Кременеччини за часів Київської Русі
і аж до наших часів.

Тоді тут жили князі, які правили народом.

Землі, які належали князям, називалися князівствами.

Речі у цьому залі показують, як жили люди, коли була Київська Русь.

Люди тоді займалися землеробством.

Вирощували пшеницю, жито, просо.

Займалися різними ремеслами. Тобто робили різні речі і продавали їх.

Ось обладунки давньоруського воїна (*екскурсовод розповідає про них детальніше*).

А ось тут є речі про першу згадку в історії про Кременець.

Це перший запис про Кременець в стародавніх книгах.

За часів Київської Русі Кременець був великим містом.

Кременець належав до Князівства Литовського.

Ось тут зібрані речі про життя козаків.

Гетьманом, тобто командиром козаків був Богдан Хмельницький.

Хмельницький був дуже розумною людиною.

Він знав декілька мов.

Він боровся за незалежність України.

Щоб Україна була окремою державою, а не була частиною Польщі.

Це речі і одяг того часу: пояси козацької старшини та польського шляхтича, зброя того часу, керамічні люльки, бронзова гарматка, камінні та залізні ядра, панцири та скриня.

(Екскурсовод повільно називає і показує речі, дає можливість роздивитися, про деякі розповідає більше.)

Спочатку Кременеччина перебувала під владою Речі Посполитої, тобто була частиною Польщі, а потім Російської імперії.

Тут діяли цегельний та свічковий заводи, кустарні підприємства.

Окрасою Кременця і краю був Волинський ліцей.

Зараз у будівлі Волинського ліцею знаходиться Академія.

Там вчать майбутніх педагогів, перекладачів, музикантів і художників.

У Кременці побували видатні люди: письменники М. Костомаров,

М. Драгоманов, вчений - М. Пржевальський, композитор - Ф. Ліст.

Ми дійшли до **зали етнографії**.

Ця зала розповідає про життя селян на Кременеччині.

У залі зібрані предмети людей, які жили десь 100 років тому.

Тут зроблена ніби селянська хата.

Ось (*екскурсовод показує*) дерев'яні ліжка і стіл,

плетена дитяча колиска, піч, мисник з різним посудом,

прядка, діжка, ткацький верстат.

Ось зібраний посуд з глини.

Ось вишитий одяг та рушники.

Ось писанки та дитячі свистунці.

Тоді не було багато іграшок. Для дітей робили такі свистунці.

Їх яскраво розмальовували. Діти бігали і свистіли в них.

З малечі дітей привчали до роботи.

Зазвичай діти пасли худобу і птицю.

Під час такої роботи вони могли гратися свистунцями.

В шафах – різне знаряддя.

Наступна експозиція присвячена **подіям Першої Світової війни**.

Історія людства дуже довга.

Роки історії людства поділили на тисячоліття.

А тисячоліття поділили на століття.

Зараз ми живемо в 21 столітті.

У минулому столітті – 20 – було дві великі війни.

В цих війнах брало участь багато країн - майже увесь світ.

Тому ці війни називають світовими.

Так от, Перша Світова війна була більше 100 років тому.

Вона почалася у 1914.

І майже через 30 років почалася Друга світова війна.

Під час цих воєн багато боїв відбувалося на території Кременеччини.

Багато речей в цьому залі розповідають про життя в ті роки.
Ось зброя першої Світової війни.
Ось карта України 1917 року, ось гроші тих років.
Зараз вони інші.

Багато відомих людей побувало тоді на Кременеччині.
Серед них Михайло Драгоманов, Михайло Коцюбинський,
Леся Українка, Олена Пчілка.
В ті часи в Кременці діяли українська гімназія та духовна семінарія.
Випускалися різні газети та журнали.

У цій залі, **Другої Світової війни**, зібрані речі
про оборону Кременця від німців,
про УПА – Українську повстанську армію - на Волині,
про визволення Кременеччини.
Тут є зброя та одяг того часу, речі з єврейського гетто,
матеріали про вивезення населення до Німеччини на роботу,
документи, фотографії.

До Другої Світової війни в Кременці жило багато євреїв.
Німці переслідували євреїв.
Вони наказували євреям переселятися в окремі частини міста.
Ті частини огороджувалися високими парканами.
Такі частини міста називалися гетто.
Євреям заборонялося виходити з гетто.
За часів Другої світової війни німці вбили багато євреїв.

Завершує експозицію залу Стелла пам'яті,
присвячена Революції Гідності та подіям на
Сході України у теперішній час.

Зала Тараса Шевченка. Чи знаєте ви українського поета – Тараса Шевченка? Колись Тарас Шевченко був на Кременеччині.
Зал присвячений перебуванню Шевченка у нашому краї.
Тут картини різних художників про Шевченка.
Чи знаєте ви, що Шевченко був художником?
Він вчився малювати у Петербурзі. Це в Росії.
А на Кременеччині Шевченко побував у Почаївській Лаврі.
Він її малював. Ось репродукції акварелей Т. Шевченка.
Зала Шевченка завершує нашу екскурсію.

На закінчення екскурсовод запитує відвідувачів про враження і гостинно запрошує приходити до музею ще й ще.